

УДК 339.91

Кваліфікаційна робота: 75 сторінок текстової частини, 9 таблиць, 2 рисунків, 68 літературних джерел.

Територіальний поділ праці як механізм міжнародної спеціалізації країн світу в системі світогосподарських зв'язків на прикладі країн Європейського Союзу. Сокирко С.І. Кваліфікаційна робота. Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу. Дубляни, Львівський національний університет природокористування, 2024.

Робота аналізує сучасний стан економічної взаємодії країн ЄС та визначає роль територіального поділу праці у формуванні їхньої міжнародної спеціалізації. Автор висвітлює взаємодію країн ЄС у контексті світових економічних відносин, зокрема у торгівлі та інших аспектах економічного співробітництва. Дослідження також розглядає вплив глобальних факторів на територіальний поділ праці в межах ЄС та його взаємозв'язок із світовими економічними тенденціями. Робота має на меті розкрити ключові аспекти економічного співробітництва країн Європейського Союзу та визначити роль територіального поділу праці у їхньому успішному інтегруванні в глобальну економіку.

У ході дослідження вивчається динаміка та еволюція територіального поділу праці в країнах ЄС протягом останніх десятиліть, зокрема з урахуванням розширення Союзу та змін у глобальному економічному середовищі. Аналізується вплив технологічних інновацій, екологічних факторів, та геополітичних змін на структуру міжнародної спеціалізації в контексті ЄС. Автор ставить перед собою завдання визначити, як територіальний поділ праці впливає на конкурентоспроможність країн ЄС на світовому ринку та на рівень їхньої економічної самодостатності. Робота внесе важливий внесок у розуміння ефективності та динаміки економічної спеціалізації країн Європейського Союзу в контексті глобальних та регіональних економічних процесів.

Ключові слова: територіальний поділ праці, міжнародна спеціалізація, світові господарські зв'язки, країни Європейського Союзу, механізм, система.

Анотація

Магістерська кваліфікаційна робота присвячена дослідженню територіального поділу праці як механізму міжнародної спеціалізації країн світу в системі світогосподарських зв'язків. У роботі розглядаються теоретичні основи територіального поділу праці, його фактори, форми та тенденції розвитку. Особлива увага приділяється вивченню територіального поділу праці в країнах Європейського Союзу.

Територіальний поділ праці є об'єктивним законом економічного розвитку, який зумовлений різними природними, економічними, соціальними та політичними факторами. У країнах Європейського Союзу територіальний поділ праці має яскраво виражений ієрархічний характер, з виділенням трьох основних рівнів: макрорегіонального, внутрішнього та локального. На сучасному етапі розвитку світового господарства територіальний поділ праці характеризується тенденціями до поглиблення, диверсифікації та інтеграційних процесів.

Міжнародна спеціалізація країн світу сприяє підвищенню ефективності виробництва, зростанню добробуту населення та розвитку світової економіки. У роботі запропоновано ряд рекомендацій щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу, зокрема: створення сприятливих умов для розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій, впровадження сучасних технологій та інновацій, підвищення кваліфікації трудових ресурсів.

Робота має теоретичне та практичне значення. Її результати можуть бути використані для подальшого дослідження територіального поділу праці, а також для розробки заходів щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу.

Annotation

The master's thesis is devoted to the study of the territorial division of labor as a mechanism of international specialization of the countries of the world in the system of global economic relations. The paper examines the theoretical foundations of the territorial division of labor, its factors, forms and development trends. Special attention is paid to the study of the territorial division of labor in the countries of the European Union.

Territorial division of labor is an objective law of economic development, which is determined by various natural, economic, social and political factors. In the countries of the European Union, the territorial division of labor has a pronounced hierarchical character, with three main levels: macro-regional, internal and local. At the current stage of development of the world economy, the territorial division of labor is characterized by tendencies towards deepening, diversification and integration processes.

The international specialization of the countries of the world contributes to the increase in the efficiency of production, the growth of the welfare of the population and the development of the world economy. The work offers a number of recommendations for increasing the efficiency of international specialization of the countries of the world, in particular: creation of favorable conditions for the development of international trade and investments, introduction of modern technologies and innovations, improvement of the qualifications of labor resources.

The work has theoretical and practical significance. Its results can be used for further research on the territorial division of labor, as well as for the development of measures to increase the efficiency of international specialization of the countries of the world.

Key words: territorial division of labor, international specialization, global economic relations, countries of the European Union, mechanism, system.

ЗМІСТ

	ст.
ВСТУП	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ	11
1.1. Визначення та основні принципи територіального поділу праці в економічній теорії.	11
1.2. Роль та значення територіального поділу праці у формуванні міжнародної спеціалізації	17
1.3. Методика дослідження	21
Розділ 2. ДИНАМІКА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	25
2.1. Аналіз територіального поділу праці в ЄС протягом останніх десятиліть	25
2.2. Аналіз показників залучення економіки України до територіального поділу праці	38
Розділ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	48
3.1. Оцінка конкурентоспроможності країн ЄС в умовах територіального поділу праці	48
3.2. Перспективи розвитку територіального поділу праці в умовах динамічного світового порядку	57
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність теми. Територіальний поділ праці є об'єктивним законом економічного розвитку, який зумовлює спеціалізацію країн у виробництві певних товарів і послуг. Міжнародна спеціалізація країн світу є одним з основних проявів територіального поділу праці. Вона сприяє підвищенню ефективності виробництва, зростанню добробуту населення та розвитку світової економіки. На сучасному етапі розвитку світового господарства територіальний поділ праці характеризується тенденціями до поглиблення, диверсифікації та інтеграційних процесів. Це означає, що країни світу все більше спеціалізуються у виробництві певних товарів і послуг, при цьому спектр цих товарів і послуг постійно розширюється. Крім того, між країнами світу посилюються інтеграційні процеси, які сприяють розвитку міжнародної спеціалізації.

Особливу актуальність тема має для країн Європейського Союзу, які є одними з найактивніших учасників міжнародного поділу праці. Територіальний поділ праці в країнах Європейського Союзу має яскраво виражений ієрархічний характер, з виділенням трьох основних рівнів: макрорегіонального, внутрішнього та локального.

Дослідження цієї теми має важливе теоретичне та практичне значення. Воно дозволяє глибше зрозуміти закономірності розвитку територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації країн світу. Результати дослідження можуть бути використані для розробки заходів щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу.

Дану проблематику досліджували багато вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних. Серед них можна виділити таких: М.І. Крутицький, О.С. Воєводзін, В.Г. Кісь, В.М. Геєць, О.І. Лучко, В. Зомбарт, Ф. Найт, П. Самуельсон, Р. Хіршман. Ці вчені зробили значний внесок у розвиток теорії територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації. Вони розробили основи теорії територіального поділу праці, виділили його фактори, форми та тенденції розвитку. Вони також вивчили роль міжнародної спеціалізації в розвитку

світової економіки. Дослідження цієї теми триває і в наші дні. Вчені розробляють нові підходи до дослідження цієї теми, вивчають нові тенденції розвитку територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації.

Мета кваліфікаційної роботи. Мета кваліфікаційної роботи полягає в дослідженні теоретичних основ територіального поділу праці, його факторів, форм та тенденцій розвитку. Особлива увага приділяється вивченню територіального поділу праці в країнах Європейського Союзу. Таким чином, мета кваліфікаційної роботи полягає в тому, щоб внести свій вклад у розвиток теорії територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації, а також розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу.

Для досягнення цієї мети автор роботи вирішує такі **завдання**:

- висвітлити теоретичні основи територіального поділу праці, його фактори, форми та тенденції розвитку;
- дослідити особливості територіального поділу праці в країнах Європейського Союзу;
- виявити тенденції розвитку територіального поділу праці в країнах Європейського Союзу.

Результати дослідження можуть бути використані для подальшого дослідження територіального поділу праці, а також для розробки заходів щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу.

Ось деякі конкретні результати, які можуть бути отримані в результаті дослідження:

- розробка нових підходів до дослідження територіального поділу праці;
- виявлення нових тенденцій розвитку територіального поділу праці;
- формулювання рекомендацій щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є територіальний поділ праці як механізм міжнародної спеціалізації країн світу.

Таким чином, об'єкт дослідження кваліфікаційної роботи є досить широким. Він включає в себе як теоретичні основи територіального поділу праці, так і його практичні прояви в міжнародній спеціалізації країн світу. У роботі особлива увага приділяється дослідженню територіального поділу праці в країнах Європейського Союзу. Ця увага обумовлена тим, що країни Європейського Союзу є одними з найактивніших учасників міжнародного поділу праці. Територіальний поділ праці в країнах Європейського Союзу має яскраво виражений ієрархічний характер, з виділенням трьох основних рівнів: макрорегіонального, внутрішнього та локального. Дослідження територіального поділу праці в країнах Європейського Союзу дозволяє глибше зрозуміти закономірності розвитку територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації країн світу.

Предмет дослідження. У роботі особлива увага приділяється дослідженню міжнародної спеціалізації країн світу. Це дослідження дозволяє глибше зрозуміти роль територіального поділу праці в розвитку світової економіки. Предметом дослідження кваліфікаційної роботи є такі аспекти:

- теоретичні основи територіального поділу праці;
- фактори територіального поділу праці;
- форми територіального поділу праці;
- тенденції розвитку територіального поділу праці.

Отже, предмет дослідження кваліфікаційної роботи дозволяє дослідити теоретичні основи, фактори, форми та тенденції розвитку територіального поділу праці як механізму міжнародної спеціалізації країн світу.

Методи дослідження. У дослідженні цієї теми використовувалися такі методи:

- аналітичний метод – метод дослідження, який полягає в розчленуванні об'єкта дослідження на складові частини та вивченні їх у взаємозв'язку. Цей метод використовувався для вивчення теоретичних основ територіального поділу праці, його факторів, форм та тенденцій розвитку;

- метод порівняння – метод дослідження, який полягає в зіставленні різних об'єктів або явищ для виявлення їх відмінностей та подібностей. Цей метод використовувався для порівняння територіального поділу праці в різних країнах світу, у тому числі в країнах Європейського Союзу;
- статистичний метод – метод дослідження, який полягає в кількісному вимірюванні та аналізі даних. Цей метод використовувався для аналізу статистичних даних про міжнародну торгівлю, інвестиції та інші аспекти міжнародної спеціалізації країн світу;
- метод експертних оцінок – метод дослідження, який полягає в отриманні інформації від експертів у певній галузі. Цей метод використовувався для отримання інформації про тенденції розвитку територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації країн світу;
- метод контент-аналізу – метод дослідження, який полягає в аналізі текстових джерел. Цей метод використовувався для аналізу документів, що стосуються територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації країн світу.

Вибір методів дослідження був обумовлений характером об'єкта та предмета дослідження, а також завданнями, які були поставлені перед автором роботи.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в наступному:

- удосконалено теоретичну основу дослідження територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації країн світу. У роботі надано нове трактування таких понять, як "територіальний поділ праці", "міжнародна спеціалізація", "фактори територіального поділу праці", "форми територіального поділу праці", "тенденції розвитку територіального поділу праці";

- виявлено нові тенденції розвитку територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації країн світу. У роботі доведено, що в сучасних умовах територіальний поділ праці характеризується такими тенденціями, як поглиблення, диверсифікація та інтеграційні процеси;
- розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу. У роботі запропоновано ряд заходів, спрямованих на підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу, таких як розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури, гармонізація стандартів і технічних регламентів, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Таким чином, кваліфікаційна робота вносить новий вклад у розвиток теорії територіального поділу праці та міжнародної спеціалізації країн світу. Вона може бути використана для подальшого дослідження цих проблем, а також для розробки заходів щодо підвищення ефективності міжнародної спеціалізації країн світу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

1.1. Визначення та основні принципи територіального поділу праці в економічній теорії

Одним з основних історичних здобутків людського суспільства є така організація суспільної праці, за якої окремі особи (колективи, країни) спеціалізуються на виробництві певних товарів та послуг, а потім обмінюються здобутками своєї праці, користуючись механізмом ринкових відносин.

Суспільний поділ праці (або просто поділ праці) у спрощеному розумінні полягає в спеціалізації діяльності окремих виробників товарів чи послуг і товарному обміні між ними продуктами цієї діяльності. Протягом історії людства суспільний поділ праці був основним джерелом економічного зростання, а від його глибини залежав рівень розвитку виробництва і господарства в цілому.

Найпростішою формою поділу праці на зорі розвитку суспільства був природний поділ праці між чоловіком і жінкою. З розвитком знань і вдосконаленням знарядь праці етапами розвитку поділу праці стали: відокремлення скотарства від землеробства; відокремлення ремесла від землеробства; виникнення торгової діяльності.

В результаті цього процесу були створені передумови для систематичного обміну товарами, послугами та ідеями між людьми, що призвело до формування ринкових відносин. В суспільних процесах це спричинило виникнення концепції приватної власності, розділення міста та села, а також виникнення значущих відмінностей у врядуванні фізичною та розумовою працею. З часом як виробнича, так і обслуговуюча діяльність ставали все більш диференційованими, і наука набула самостійного значення.

Сучасний етап диференціації поділу праці супроводжується взаємодією інтеграційних процесів, включаючи міжгалузеву інтеграцію, формування складних міжгалузевих систем і комплексів.

Важливою формою суспільного поділу праці є географічний, або територіальний, поділ праці. Цей вид поділу праці передбачає спеціалізацію конкретних територій у виробництві певних товарів і послуг, а також виникнення товарних обмінів між ними, при яких спеціалізовані території виробляють товари та послуги з меншими витратами порівняно з іншими областями. Формування спеціалізації територій може бути обумовлене різними факторами, такими як природно-ресурсні особливості (наприклад, можливість вирощування певних сільськогосподарських культур або наявність мінеральних ресурсів) чи економічні та соціальні умови (наявність кваліфікованих робочих сил, капіталу і т. д.), а також історичними та національними особливостями [17].

Це унікальність географічного поділу праці виявляється в тому, що цей процес дозволяє регулювати проблеми, пов'язані з нестачею ресурсів в різних районах країни. Географічний поділ праці може виникати між територіями незалежно від наявності державного суверенітету, надаючи можливості для взаємодії навіть між незалежними юридичною формою областями.

Найвищою формою суспільного поділу праці є територіальний поділ праці (ТПП), що представляє собою вищий рівень розвитку суспільно-територіального поділу праці між різними країнами. Основною характеристикою ТПП є економічно вигідна спеціалізація окремих країн у виробництві конкретних товарів та послуг, а також обмін цими продуктами на світових ринках.

ТПП полягає в тому, що різні країни спеціалізуються у виробництві певних товарів і послуг, а потім обмінюються цими продуктами на міжнародних ринках. Відмінності між ТПП та територіальним поділом праці визначаються принциповими особливостями. Формування спеціалізації економіки країни у ТПП підпорядковане закону порівняльних переваг, який визнає, що кожна країна має перевагу у виробництві конкретного товару чи послуги, що становить основу для торгівлі або обміну ними на інші товари чи послуги [6].

Цей вид поділу праці також призводить до глибокої взаємодії між підприємствами різних країн, що відзначається зростанням цих процесів у ряді країн. Наприклад, в США на початку 1970-х років така взаємодія зростає з 16,6%

до 37,4%, в Японії з 25% до 53,7%, в Нідерландах – з 29% до 52,3%, в Швеції – з 30% до 53,7% [25].

На сучасному етапі спостерігається виразне посилення тенденції до поглиблення територіального поділу праці. Перед тим, як країна виводить свою продукцію на світовий ринок, важливо враховувати ряд передумов для реалізації порівняльних переваг. Спеціалізована країна повинна мати переваги, що виходять за рамки інших виробників, такі як наявність дешевої сировини чи володіння технологічними секретами. Крім того, на світовому ринку повинен існувати попит на продукцію даної країни, а витрати на транспортування повинні бути вигідними як для виробника, так і для споживача.

Під час визначення спеціалізації важливим є аналіз загальної ситуації на світовому ринку. Згідно з законом порівняльних переваг, кожній країні вигідніше зосереджувати зусилля на виробництві тих товарів і послуг, виробництво яких вона здійснює ефективніше, і обмінювати їх на ті товари, які вона не виробляє. Наприклад, країні, яка спеціалізується на виробництві високотехнологічних товарів у світовому господарстві, не вигідно відволікати економічні ресурси на виготовлення простих і дешевих продуктів.

Іноді країни, які не можуть встановити ефективну систему господарювання, обмежені пропозицією на світовому ринку лише сировиною, такою як нафта, газ чи ліс. Проте важливо відзначити, що в умовах територіального поділу праці та зовнішньоторгових відносин участь кожної країни виявляється взаємовигідною.

Для успішної реалізації можливостей, що виникають у процесі розвитку територіального поділу праці, необхідна взаємодія правових, адміністративних та валютних систем, а також ефективна організація виробництва і зовнішньої торгівлі. Це передбачає постійну підтримку міжнародних двосторонніх та багатосторонніх економічних відносин, укладання зовнішньополітичних та зовнішньоторговельних угод як між фірмами, так і між урядами країн.

Ефективність міжнародних економічних відносин країни визначається вправністю її зовнішньоекономічного менеджменту та вибором стратегії й

тактики зовнішньоекономічного маркетингу. Міжнародний географічний поділ праці виявляється у спеціалізації країн на виробництві певних товарів і послуг через природні умови, рівень розвитку та інші фактори, а також у товарному обміні цими продуктами на світових ринках [37]. Прикладами можуть бути Японія, яка є найбільшим світовим експортером автомобілів та електроніки, чи країни Близького Сходу, що спеціалізуються на виробництві нафти.

Світове господарство представляє собою систему взаємопов'язаних національних господарств, які єдиним господарським організмом об'єднані міжнародним поділом праці і різноманітними економічними зв'язками. Сучасне світове господарство перебуває під впливом науково-технічної революції, що почалася середини ХХ століття. Головною особливістю науково-технічної революції є стрімкий розвиток науки та її перетворення на безпосередню продуктивну силу.

Іншою важливою особливістю сучасної науково-технічної революції (НТР) є радикальні зміни в технічній базі виробництва. Введення широкомасштабних електронних обчислювальних машин (ЕОМ), виникнення нових хімічних матеріалів та розкриття нових джерел енергії (атомної, термоядерної) суттєво перетворюють технології виробництва. Використання речовин з попередньо визначеними властивостями, енергія хімічного синтезу, застосування лазерної техніки та інші інновації впливають на структуру виробництва, що виявляється у зростанні частки високотехнологічних та наукоємних галузей у загальній структурі виробництва.

Ці зміни також ускладнюють географічну модель світового господарства. У до кінця ХІХ століття домінував один центр світового господарства — Європа. Пізніше формувався другий центр — США. Після Другої світової війни з'явилися нові центри світового значення, такі як СРСР і Японія. Після 1950-х років розвивається географічна поліцентричність світового господарства, з появою таких нових центрів, як Китай, Індія, група нафтовидобувних країн Південно-Західної Азії, Канада, Австралія та Бразилія. В кінці ХХ століття визначені країни "першої хвилі" (Республіка Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань) та "другої

хвилі" (Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія) також входять до складу світового економічного ландшафту. Географічна модель світового господарства стає багатоцентровою, де кожен центр володіє своєю економічною динамікою [7].

Істотним фактором розвитку світового господарства виступає міжнародний розподіл праці, що передбачає випереджаючий розвиток у певних країнах окремих галузей економіки, в яких кожна країна має власні переваги, тобто вищу продуктивність праці і нижчі витрати виробництва порівняно з іншими країнами. Територіальний поділ праці втілюється в міжнародній спеціалізації, кооперації та комбінуванні виробництва. Спочатку територіальний поділ праці формувався під впливом природних факторів (кліматичні умови, мінеральні ресурси, земельний фонд).

Велику роль у прискоренні процесу відіграв індустріальний розвиток національних економік. Промислова революція XIX ст. – спричинила переверот у галузевому поділі праці. Територіальний поділ праці дедалі більше став залежати від розвитку продуктивних сил, технічного рівня виробництва. Типи і види спеціалізації виробництва при територіальному поділі праці можна зобразити схемою. На схемі зображено дві історичні форми спеціалізації – міжгалузева і внутрішньогалузева, а також конкретні прояви останньої. Міжгалузева спеціалізація орієнтується на виготовленні окремих видів промислової продукції (Швейцарія, Швеція). Міжгалузева спеціалізація – це взаємовідносини між державами з обміном продуктами різних галузей виробництва. Така форма переважала в 30-ті роки у взаємовідносинах між комплексними галузями (наприклад: обробної промисловості загалом і сільського господарства). В 50-60-ті роки ця форма діяла вже на рівні первинних галузей (автомобілебудування, хімічна промисловість тощо). В 70-80-ті роки на перший план вийшла внутрішньогалузева спеціалізація, яка основана на поділі виробничих програм у межах однієї й тієї ж галузі [5].

Ваш опис правильно висвітлює принципи територіального поділу праці та його розвиток в сучасному світі. Спеціалізація, яка є ключовим аспектом територіального поділу праці, визначається великою кількістю чинників, таких

як науково-технічний прогрес, доступність ресурсів, технологічні можливості тощо.

Транснаціональні корпорації грають важливу роль у формуванні територіального поділу праці, які організують виробництво на світовому рівні і можуть мати підприємства у різних країнах для використання їхніх конкретних переваг.

Різні види внутрігалузевої спеціалізації, які ви вказали (предметна, типорозмірна, подетальна, технологічна, наукова), свідчать про те, що країни можуть зосереджуватися на конкретних аспектах виробництва та розвивати експертизу у цих напрямках.

Принцип порівняльних переваг ідеально відображає основну ідею територіального поділу праці, де кожна країна спеціалізується на виробництві тих товарів, в яких вона має конкурентні переваги. Це веде до ефективнішого використання ресурсів і сприяє економічному зростанню кожної учасниці міжнародного ринку.

Конкурентоспроможність товарів визначає успіх країни на міжнародному ринку. Конкурентоспроможність тісно пов'язана з якістю, інноваціями, вартістю та іншими характеристиками товарів. Світові ціни грають ключову роль у визначенні конкурентоспроможності, оскільки вони відображають рівень попиту і пропозиції на світовому ринку.

Великі експортно-імпорتنі угоди та центри світової торгівлі, такі як міжнародні біржі, можуть слугувати точним показником світових цін. Вони встановлюють рівень цін на певні товари і послуги, а також відображають загальні тенденції на світовому ринку. Експортери і імпортери дізнаються про ціни через різні джерела, включаючи біржі, регулярні звіти та інші ресурси, щоб адаптувати свої стратегії до змін на ринку. Ціни стають дуже важливим фактором, особливо в умовах глобалізації та конкуренції. Країни, які можуть виробляти якісні товари за конкурентоспроможними цінами, мають перевагу на міжнародному ринку [45].

1.2. Роль та значення територіального поділу праці у формуванні міжнародної спеціалізації

В умовах сучасного світу жодна країна не може існувати в ізоляції від інших. Національні економіки держав взаємодіють у різних аспектах, таких як економічний, політичний, військовий, культурний, гуманітарний, екологічний та інші. Для управління цими відносинами країни встановлюють дипломатичні зв'язки, укладають різноманітні угоди та акти співробітництва. Участь у міжнародних організаціях, таких як ООН, СОТ, МВФ, Світовий банк, а також створення міждержавних регіональних організацій, наприклад, Європейського Союзу чи НАТО, також відображають глибоку взаємодію між країнами [16].

Ці міжнародні взаємодії об'єднують країни у складну систему, яку можна назвати світовим співтовариством, а їхні економіки стають частинами світового господарства. Світове господарство - це складна економіко-географічна система, що складається з національних господарств країн світу, пов'язаних територіальним поділом праці. Усі країни є частинами цієї системи, а міжнародні економічні зв'язки, такі як потоки товарів, послуг, капіталів, робочої сили та інформації між країнами та регіонами, відіграють важливу роль у їх взаємодії.

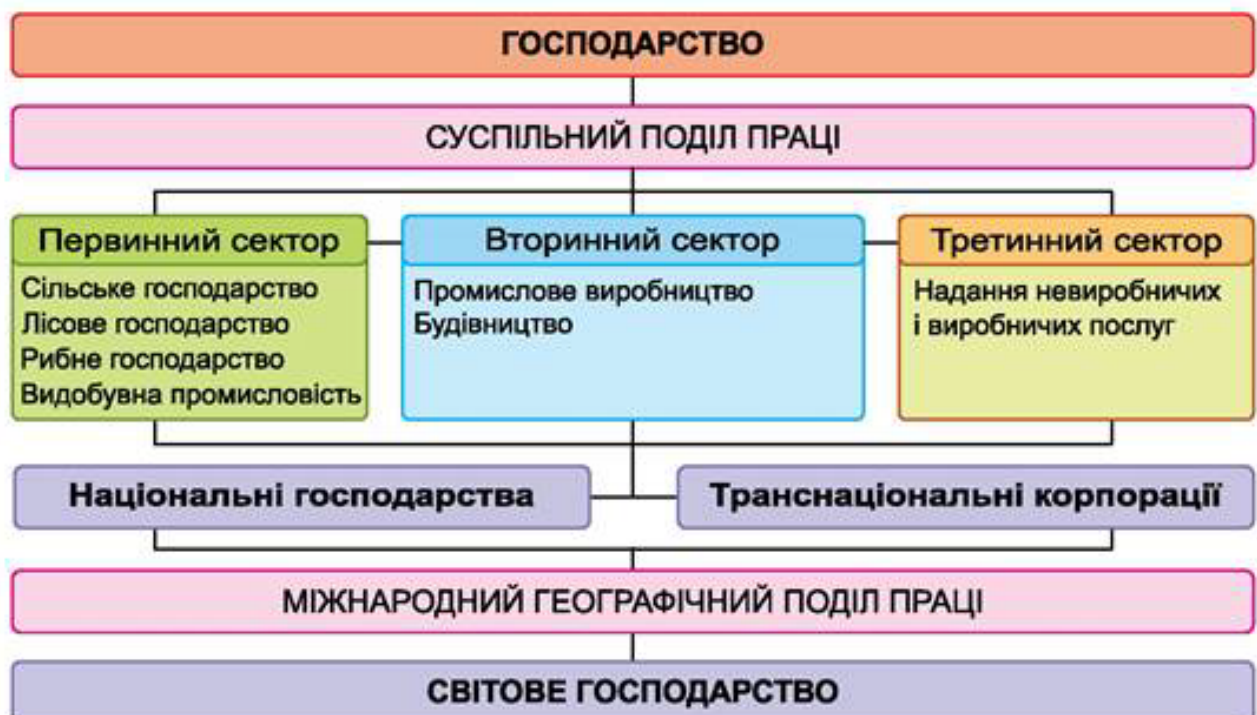

Рис. 1.1. Світове господарство як економіко-географічна система

У світовому господарстві національні економіки взаємодіють відповідно до принципів географічного поділу праці. Географічний (територіальний) поділ праці передбачає створення економічної спеціалізації на різних територіях і обмін продукцією між ними в результаті господарської діяльності [4].

Спеціалізація території (наприклад, населеного пункту, району чи країни) включає в себе виробництво конкретних видів продукції, призначеної для обміну із значним обсягом, що перевищує власні потреби. Вибір спеціалізації визначається тими видами діяльності, для яких дана територія має найкращі соціально-економічні або природні умови. Ця спеціалізація може включати як готову продукцію (наприклад, автомобілі), так і її частини (деталі, вузли, агрегати) або сировину та напівфабрикати (наприклад, залізна руда, кокс, чавун, сталь і т.д.). Території можуть спеціалізуватися на виробництві матеріальних товарів (промисловість, сільське та лісове господарство, рибальство) або наданні послуг (ремонт, будівництво, транспорт, комунікації, фінанси, наука, техніка, реклама, інформація, страхування, туризм та ін.). Обмін товарів між територіями полягає у вивозі продукції спеціалізованих галузей і імпорті продукції з інших галузей. Такий обмін включає вивезення продукції, виробництво якої на конкретній території неможливе (через природні обмеження), або не задовольняє внутрішні потреби, або не є ефективним (дорожче, ніж імпорт з інших територій).

Географічний поділ праці існує на внутрішній і міжнародній рівнях. Територіальний поділ праці включає спеціалізацію країн у виробництві конкретних товарів і послуг, а також обмін цими продуктами на світовому ринку. Світовий ринок виник, коли обмін продукцією став виходити за межі національних рамок і став враховувати зовнішній попит. Міжнародна торгівля стала основою для формування світового ринку, де діє система світових цін [55].

Для розвитку спеціалізації країни потребують певних умов, таких як наявність переваг перед іншими виробниками, дешеві ресурси, кваліфікована робоча сила та доступ до попиту на світовому ринку. Територіальний поділ праці дозволяє країнам експортувати свою продукцію, в якій вони мають переваги, і

імпортувати те, що їм необхідно, створюючи взаємовигідні умови для обох сторін.

Географічний поділ праці визначається різноманітними чинниками. Природні умови і ресурси впливають на спеціалізацію країн у виробництвах, таких як видобувна промисловість, сільське, лісове та рибне господарство. Наприклад, країни з великими нафтовими ресурсами, такі як Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, експортують нафту, тоді як Бразилія та Австралія стали великими експортерами залізної руди. Соціально-економічні фактори, такі як вплив традицій, національних релігій, наявність кваліфікованих робочих ресурсів і рівень розвитку виробництва, також грають ключову роль у спеціалізації країн. Країни, такі як Західна Європа, США і Японія, лідери у світі, спеціалізуються головним чином на високотехнологічній продукції та послугах, використовуючи свій науково-технічний прогрес і розвинуту економічну структуру [31].

Перетворення прямого міжнародного виробництва в звичайну форму промислового бізнесу призводить до суттєвих змін у сфері обігу, таких як міжнародна торгівля і валютно-фінансові відносини. Стереотип територіального поділу праці, який ґрунтувався переважно на предметній спеціалізації через світову комерційну торгівлю, застаріває. Новий підхід полягає в поділі праці, який забезпечує інтернаціоналізацію виробництва і капіталу, переважно за технологічними параметрами. Цьому процесу активно сприяють міграції факторів виробництва - капіталу і робочої сили.

Відповідно до цього розвитку, внутріміжнародної торгівлі збільшується частка, яка виникає за передбачуваними технологічно обумовленими і чітко організованими товарними потоками між відділеннями одних і тих самих транснаціональних корпорацій (так званого внутрішньофірмового обороту). У сучасних умовах така частка становить 2/5 в США і третину в загальному обсязі зовнішньоторговельних угод країн Західної Європи [44].

У класичному сценарії спеціалізація і кооперація були тісно пов'язані з процесами вертикальної інтеграції, оскільки вони обслуговували функціональну

координацію послідовних етапів технологічного процесу. Зазвичай це відбувалося "під одним дахом" під єдиною власністю капіталу. Сучасні процеси такої спеціалізації мають дві особливості:

- широке залучення до коопераційних систем незалежних фірм малого і середнього бізнесу;
- перехід від вертикальної інтеграції до диверсифікації, яка передбачає виникнення складних виробничих структур, зростання різноманітності випуску продукції і входження на складні ринки. Диверсифікація призводить до зменшення жорсткої централізації виробничих структур, підсилює тенденції децентралізації, що призводить до комерціалізації обігу всередині конгломератів з різноманітними галузевими напрямками [20].

Таким чином, в розвитку економічних відносин у міжнародному обороті виявляється взаємодія двох протилежних тенденцій, пов'язаних із поглибленням міжнародного технологічного поділу праці на основі спеціалізації і кооперації. З одного боку, спостерігається зростання масштабів стійких довгострокових відносин, які обслуговують кооперацію і вводять у товарообмін все більше елементів організованості та функціональної регламентації, що збільшує плановий характер та надає ринковим відносинам більшої стрункості та упорядкованості. З іншого боку, відбувається комерціалізація коопераційного обороту, навіть у межах структур, які підпорядковані одному капіталу. Сфера прямих зв'язків та розподільних відносин звужується, обсяг безкоштовної передачі ресурсів скорочується, а масштаби еквівалентних зв'язків збільшуються.

Отже, інтенсивний розвиток територіального поділу праці призводить до перетворень у відтворювальному процесі, спонукає до раціонального господарювання та досягнення більшої конкурентоспроможності. Під тиском іноземної конкуренції відбувається структурна перебудова в кожній країні, активізується впровадження науково-технічних досягнень, та удосконалюються методи господарювання.

1.3. Методологія дослідження

Останнім часом з метою оптимального планування виробництва дедалі ширше використовують сучасні математичні методи та електронно-обчислювальну техніку. Методи прикладної математики (насамперед математичного програмування) дають змогу із числа можливих результатів виявити найкращий, оптимальний, за якого в розвитку виробництва досягається максимальний ефект, внаслідок найдоцільнішого використання наявних виробничих ресурсів.

При застосуванні методів математичного програмування вся сукупність основних показників плану, яка подається у вигляді невідомих перемінних величин, і всі умови, що визначають конкретні величини цих показників, виражені у вигляді математичних співвідношень, зводяться в єдину систему лінійних чи нелінійних рівнянь або нерівностей, підпорядкованих певній цільовій функції. Така система розв'язується за спеціально розробленою математичною програмою обчислень, яка приводить до оптимального результату. Отже, якщо за традиційних методів планування неможливо встановити, наскільки складений варіант плану враховує можливості збільшення виробництва, то планування за допомогою математичних методів гарантує найдоцільніше використання всіх виробничих ресурсів.

Широко застосовується і найбільш розроблений метод прикладної математики – лінійне програмування. Сама назва „лінійне програмування” говорить про те, що ці методи мають на увазі спеціальну програму математичних дій для розв'язання систем лінійних співвідношень, підпорядкованих певній цільовій функції. Під лінійними співвідношеннями розуміють нерівності та рівняння, в яких невідомі змінні подаються у першому ступені. Цільова функція вказує на те, чому повинне бути підпорядковане розв'язання системи лінійних співвідношень. У сільському господарстві за допомогою лінійного програмування можна вирішувати проблеми найефективнішого використання виробничих ресурсів (землі, техніки, праці тощо), збільшення виробництва

необхідної сільськогосподарської продукції; визначати обсяги максимального виробництва в умовах обмежених виробничих ресурсів; здійснювати необхідні виробничі дії з мінімальними затратами праці і засобів; приймати найефективніші рішення щодо управління виробництвом.

Важливою умовою наукового розуміння економічної дійсності є пізнання причинно-наслідкових зв'язків, що існують в розвитку того чи іншого явища, оскільки це дає змогу передбачати і цілеспрямовано змінювати економічні явища. А висновки щодо причинно-наслідкових зв'язків в економіці можуть вважатися науковими, якщо вони обґрунтовані економічними чинниками, що базуються на масових даних. Методологічною основою дослідження є: принципи системності і послідовності у пізнанні об'єктивних законів суспільного розвитку; прийняті Верховною Радою Закони України, Укази Президента, Постанови та Декрети Кабінету Міністрів України, фундаментальні теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених.

Дослідити особливості планування фінансових результатів, їх формування і розподіл неможливо без пізнання практики, постійного зв'язку з нею, причому мається на увазі не описове чи емпіричне пізнання практичних аспектів даної проблеми. Першочергове значення в цьому плані має наукове обґрунтування практики, виявлення закономірних тенденцій, обґрунтування перспектив їх розвитку. Такий підхід дає змогу впровадити в практику все нове, передове. При обґрунтуванні доцільності застосування передового вітчизняного та зарубіжного досвіду в ході проведення дослідження особливу увагу необхідно приділяти особливостям об'єкта дослідження в конкретних регіональних умовах.

Проведенню дослідження передують процес збору та нагромадження первинної наукової інформації. Даний процес прийнято називати статистичним спостереженням – планомірною, систематичною, науково обґрунтованою роботою зі збирання масових даних про явища і процеси суспільного життя. Від повноти та якості вихідних даних залежить і успіх усього дослідження. Недоліки первинних даних не можуть бути усунені навіть найбільш досконалою їх обробкою. Первинна інформація, одержана в наслідок спостереження, ще не дає

підстав для формування теоретичних і практичних висновків. Зібрані дані, в певному розумінні, являють собою “сирий” матеріал, який, для подальшого дослідження, необхідно відповідним чином обробити. Економіка сільського господарства вивчає складні явища практичного життя та економічні процеси розвитку галузі, що відбуваються під впливом різноманітних умов і факторів. Тому при вивченні винятково важливим є аналітичний підхід із наступним синтезом та узагальненням.

Для вивчення економічних явищ широко застосовуються прийоми і методи статистики: порівняння, статистичних групувань, кореляційного аналізу та ін.

Суть методу порівняння полягає в тому, що те чи інше явище вивчається зіставленням результативних економічних показників із плановим, нормативними або показниками передових підприємств. На такій основі можна виявити невикористані можливості та резерви виробництва. Статистичні групування — основа обробки та аналізу масових даних. Використання їх при вивченні тих чи інших економічних явищ зумовлене необхідністю охопити значну кількість одиниць, що різняться між собою. В економіці найчастіше застосовують так звані аналітичні групування, які дають змогу виявити взаємозв'язок між ознаками економічного явища. Розчленування сукупності одиниць на групи може бути здійснене за однією або кількома ознаками. Залежно від цього групування бувають прості та комбінаційні. Якщо, наприклад, вивчається залежність урожайності від кількості внесених мінеральних добрив, то в даному випадку можна скористатися простим групуванням. У тому ж разі, коли вивчається залежність урожайності від кількості внесених мінеральних і органічних добрив, застосовують комбінаційне групування.

Крім того, в економіці поширений кореляційний аналіз, який дає змогу виявити ступінь впливу різних факторів виробництва на результативну ознаку. Кореляційним називають такий зв'язок, за якого одному й тому ж значенню факторної ознаки можуть відповідати в окремих випадках найрізноманітніші значення результативної. При такому зв'язку із зміною значення факторної ознаки змінюється й середня величина результативної. Тут у кожному окремому

випадку між значенням ознак немає суворої відповідності. Кореляційні зв'язки проявляються, як правило, при наявності великої кількості спостережень. Ступінь, повнота прояву цих зв'язків та кількість спостережень, необхідна для їх прояву, залежать від багатьох причин, але насамперед від ступеня тісноти даного зв'язку: чим він тісніший, тим ближчий до функціонального, тим точніше проявляється і тим менша кількість спостережень потрібна для його виявлення. Прикладом кореляційного зв'язку може бути зв'язок між продуктивністю праці та собівартістю продукції, між розмірами підприємства за основними виробничими фондами й обсягом вироблюваної продукції тощо.

РОЗДІЛ 2

ДИНАМІКА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

2.1. Аналіз територіального поділу праці в ЄС протягом останніх десятиліть

Європейські країни мають довгу історію торгово-економічних зв'язків, які створили передумови для зближення та інтеграції. У 2007 році об'єднавчий процес завершився формуванням Європейського союзу з 27 членів, що є логічним наслідком цього історичного розвитку. Основний внесок у валовий продукт ЄС дійсно припадає на країни, такі як Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія та Іспанія. Ці п'ять країн виробляють 73% сумарного ВВП Євросоюзу. Основні показники ЄС можна побачити в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні макроекономічні показники ЄС-27, 2000-2020 рр.

Показник	2000	2007	2012	2015	2017	2022
Населення (млн чол.)	482,8	495,3	497,7	499,7	501,1	447
ВВП (трлн дол)	9,4	12,4	12,5	11,8	12,3	17,0
Темпи зростання ВВП (%)	3,9	3,0	0,5	-4,2	1,8	3,4
ВВП на душу населення (євро)	19100	21600	21600	20600	31980	40995
Експорт (трлн євро)	0,85	1,24	1,31	1,09	1,68	1,72
Імпорт (трлн євро)	0,99	1,43	1,56	1,19	1,48	1,64
Безробіття (%)	8,7	7,2	7,0	8,9	9,6	6,2
Інфляція (%)	1,9	2,3	3,7	1,0	2,1	6,7
Держ. борг (% від ВВП)	61,8	58,8	61,8	74,0	82,5	87,1

Джерело: розраховано авторами на основі [58]

За даними таблиці, Європейський союз виступає однією з найбільш розвинених груп країн у світі, з високим стандартом життя для свого населення. Це відображено, зокрема, у середньому показнику ВВП на душу населення. Загалом, ці показники відображають відносно високий рівень для середніх країн світу. Успіхи народів Європи були досягнуті не лише в результаті довгого періоду

післявоєнного відновлення, але й базуються на досягненнях західноєвропейських країн у попередні століття. Незважаючи на часті конфлікти між європейськими державами, народи цих країн не стали "вічними ворогами", а міжнародне співробітництво стало постійним фактором історії Західної Європи. Відсутність вираженого економічного розриву в цій групі країн (ЄС-15) була одним із чинників стабільного зростання двосторонніх зв'язків та обміну товарами і послугами. У цих країнах ще в XVII-XIX століттях був високий рівень культурної освіти; існували найтісніші економічні зв'язки - тут діяли економічні та валютні альянси; вже з часів римського панування були побудовані добре розвинуті транс'європейські дороги, а пізніше - залізничні магістралі, телеграфно-телефонний зв'язок; традиційно існувала висока культурна взаємодія між народами.

Утворення великого європейського міжнародного ринку в січні 1993 року ставило перед країнами необхідність переосмислення розподілу виробничих ресурсів та економічної активності з урахуванням їх конкурентоспроможних переваг. Скасування штучних бар'єрів, які захищали малопродуктивні галузі в окремих країнах, зумовило актуалізацію важливого питання: яким чином розподіляться галузі промисловості в об'єднаній Європі? Це породило проблему визначення конкурентоспроможних переваг кожної країни за нових умов. Відповіді на ці питання були тоді складними і залишаються актуальними й сьогодні. Згідно з теорією Майкла Портера, міжнародний успіх окремої галузі промисловості в певній країні залежить від чотирьох важливих факторів [36]:

- вартості та доступності факторів виробництва;
- умови попиту на ринку;
- наявність або безпосередня близькість до споріднених або пов'язаних галузей, які можуть підтримувати її розвиток;
- стратегії компаній, структура галузей промисловості та рівень конкуренції.

Ці визначальні чинники взаємодіють між собою і утворюють систему взаємопідсилюваних факторів, яку Майкл Портер називає "діамантами". У ЄС

враховувалася необхідність урахування широкого спектру умов для забезпечення конкурентоспроможності країн. Ці умови включали великий внутрішній ринок, інтенсивну конкуренцію, наявність достатніх фінансових ресурсів, сприятливі умови для трудових ресурсів, концентрацію взаємопов'язаних галузей, розвинену інфраструктуру, підприємництво та підтримку уряду. На основі цих умов європейські автори підручників розробили кілька областей спеціалізації для країн-членів ЄС, що ґрунтується на існуючому поділі праці та перспективах їх розвитку у територіальному поділі праці на європейському континенті.

Запропонована схема спеціалізації основних країн ЄС може бути умовною, але вона відображає досвід розвитку цих країн і відповідає загальній спеціалізації, що існувала в ЄС-15 до її розширення до 27 держав.

Таблиця 2.2.

Схема спеціалізації основних країн ЄС

Основні країни - члени ЄС	Перевага напрями спеціалізації всередині Європейського союзу			
	послуги	енергія	виробництво	сільське господарство
Німеччина	Туризм, інжиніринг; будівництво, банківські послуги		Обробна промисловість; машинобудування та виробництво інструментів (машинне устаткування, механічні верстати і обладнання, обладнання для шахт, залізо, сталь); електротехніка (електродвигуни, генератори, трансформатори, побутові електроприлади, телекомунікації); автомобільна промисловість, автозапчастини та аксесуари; металеві вироби; хімічні виробництва; нафтопереробка; фармацевтична промисловість; обладнання по захисту, докільця та ноу-хау в цій	Всі галузі, пов'язані з аграрним сектором

			галузі; енергозберігаючі машини та інструменти	
Франція	Туризм; інжиніринг		Обробна промисловість; машинобудування, у тому числі оборонна техніка; інформаційно-комунікаційні технології, засоби автоматизації засновницької праці; хімічні виробництва; електроенергетика, електроніка; нафтопереробка; авіакосмічна промисловість; атомна енергія, гідроелектроенергія; фармацевтична промисловість; напої (вино, пивоваріння та безалкогольні напої); виробництво вовняних виробів, одяг та взуття	Виробництво молочних продуктів, продукція тваринництва, фрукти і овочі
Італія	Туризм; інжиніринг; дизайнерські послуги, одяг, взуття		Машинобудування, автомобілебудування, автозапчастини та аксесуари, мотоцикли; машини та механічні верстати; електричні побутові прилади; кабельна промисловість; нафтопереробка; фармацевтична промисловість; харчова промисловість; текстиль, шкіряні вироби, взуття і одяг; прикраси, ювелірні вироби	Овочі, фрукти, виноградарство, виноробство
Велика Британія	Туризм, сервісне обслуговування; фінансові послуги (банківські, страхування, посередництво); ділові послуги (реклама, консалтинг з менеджменту,	Нафто-продукти	Машинобудування, приладобудування, електроніка; хімікати (базові, промислові, сільськогосподарські); нафтопереробка, видобуток нафти і газу; фармацевтична промисловість;	Тваринництво, вівчарство, молочні продукти, землеробство

	бухгалтерський облік, інжиніринг, проектування); торговельні послуги		авіатехніка, запчастини та обладнання; засоби автоматизації управлінської праці, комп'ютери, запчастини до них і програмне забезпечення; друкарське обладнання, видавнича техніка; телекомунікаційне обладнання; електротехнічне заводське обладнання і машини та інше обладнання; пивоварна промисловість, виробництво безалкогольних напоїв	
Іспанія	Туризм		Машинобудування; автомобільні двигуни; нафтопереробка; електричні побутові прилади; ізоляційні проводи та кабелі; виробництво продовольства і напоїв; виробництво взуття, одягу, текстильних виробів побутового призначення; виробництво гумових виробів, кераміка; виробництво вина, переробка олив, виробництво олії	Фрукти та овочі; тваринництво
Нідерланди	Фінансові (банківські) послуги; транспортні, комерційні послуги		Металообробка; нафтопереробка; базові промислові хімікати; телекомунікаційне обладнання; комплектуючі електроніки, радіотехніка, телевізійне обладнання; технологія виробництва харчових продуктів; кораблебудування	Молочне виробництво; тваринництво; садівництво та квітникарство
Бельгія	Між народне управління; транспортні		Базові промислові хімікати;	Молочне виробництво;

	послуги та розподіл (distribution); фінансові послуги (банківські і страхування)		виробництво продовольчих товарів та напоїв (пивоваріння, Солодовирощування, вода, безалкогольні напої, шоколад); автоскладальні виробництва; виробництво вовни та бавовни, килимів, швейних виробів побутового призначення; виробництво скла та виробів зі скла	тваринництво, овочівництво
Австрія	Туризм		Машини та виробниче обладнання; вироби з сталі та металу; обладнання електротехнічної промисловості; хімікати, фармацевтика	Тваринництво (свинарство); молочне виробництво; садівництво
Швеція	Ділові послуги (консалтинг, проектування); торговельні послуги		Переробна промисловість, машинобудування; виробництво заліза і сталі (сталевий порошок, високовуглецева сталь, леза, наконечники для інструментів); машинне устаткування (машини для паперових фабрик, сільськогосподарські машини); виробництво підшипників (шарикопідшипники, роликові підшипники); літакобудування; корабельне обладнання; газозварювальні вироби; механічне вантажно-розвантажувальне обладнання та апарати для оплати послуг; телекомунікаційне обладнання; електричні трансформатори; обладнання для столярних робіт	Тваринництво; молочне виробництво; землеробство; рибальство
Данія	Транспортні послуги та		Машинне обладнання; фармацевтика;	Рибальство

	розподіл (distribution); торговельні послуги		медичне та хірургічне обладнання; кораблебудування; обробка продуктів із пластику	
Фінляндія	Проектувальні та консалтингові послуги; телекомунікаційні послуги; туризм		Виробництво паперу; паперове виробництво; телекомунікаційне обладнання; електричне машинне устаткування для промислового використання; енергетичні технології	Тваринництво, рибальство
Португалія	Туризм		Текстильна і взуттєва промисловість, виробництво одягу; обробка риби та інших морських продуктів, виробництво вина; виробництво кераміки; виробництво ізоляційного проводу і кабелів; виробництво паперу та переробка деревини	Тваринництво, садівництво, виноградарство
Греція	Туризм; судноплавство		Виробництво цементу; виробництво одягу і взуття; швейні вироби побутового призначення; трикотажна промисловість; виробництво вовняних виробів	Садівництво, виноградарство, тваринництво, рибальство
Ірландія	Комерційні послуги; банківські послуги		Офісна техніка, техніка з обробки даних; телекомунікаційне обладнання; медичне та хірургічне обладнання; фармацевтичної промисловості; техніка для молочного виробництва	Тваринництво і рибальство
Люксембург	Фінансові послуги (банківські та страхування); торговельні та ділові послуги		Техніка з обробки даних; телекомунікаційне обладнання; медичне та хірургічне обладнання; фармацевтичної промисловості	Переробка тваринницької продукції; молочне виробництво, садівництво

Джерело: розраховано авторами на основі [12]

Важливо враховувати, що спеціалізація в конкретній галузі промисловості в межах окремої країни не обмежує інші країни у цьому виді діяльності. Спеціалізація вказує на великі можливості розвитку в даній галузі, і країна може зайняти домінуючі позиції, які можуть бути розділені з іншими країнами. Однак слід відзначити, що під час вступу країн до ЄС, особливо нових членів, була проведена політика "підгонки" галузевої структури їх господарств під схеми спеціалізації ЄС. У деяких випадках це призвело до зникнення певних галузей промисловості. Спеціалізація є ключовим напрямом економічної політики ЄС, оскільки без неї багато галузей промисловості можуть існувати в усіх країнах, що призводить до зниження ефективності.

З наведених даних видно, що найпотужніші країни ЄС, такі як Німеччина, Франція і Великобританія, продовжують залишатися важливими промисловими центрами Євросоюзу. Наприклад, Великобританія визначається як фінансовий центр, а Італія - як центр дизайну та моди. Однак важливо зауважити, що спеціалізація кожної країни в певних галузях промисловості не виключає можливості розвитку інших країн у цих сферах. Наприклад, Франція має виразні конкурентні переваги в області капіталу та науково-дослідних робіт і залучена до промислової діяльності на більш високому рівні, в той час як Італія та Іспанія мають середні показники, і так далі. Наприклад, Німеччина відзначається високим рівнем продуктивності, якості та надійності виробів, що сприяє її конкурентоспроможності на світовому ринку. Великобританія має лідируючі позиції у міжнародних фінансових послугах, зокрема Лондон визнаний другим за важливістю фінансовим центром світу. Лондон стикається зі зростанням конкуренції з боку інших європейських центрів, проте залишається важливим гравцем завдяки своїм міжнародним позиціям, а також використанню англійської мови як мови переговорів у бізнесі та фінансах.

Франція має значну конкурентну перевагу в галузі ядерної енергетики та оборонної промисловості, частково завдяки активній державній політиці в цих галузях. Цей фактор дозволяє їй займати сильну позицію на міжнародному ринку. Щодо Італії, її впливовими конкурентними факторами є галузі дизайнерських

послуг, моди, а також швейна промисловість і пов'язані з нею галузі. Ці сектори користуються попитом як на внутрішньому ринку, так і на ринку ЄС. Значні можливості для розвитку в цих галузях існують в малих і середніх компаніях Італії, які переважають у приватному секторі цієї країни.

Малі економіки, такі як Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Швеція і Фінляндія, відомі своєю лідерською роллю у сфері послуг, зокрема у розподілі, транспортуванні, зв'язку та торгових послугах. Бельгія і Нідерланди відіграють ключову роль у внутрішньоєвропейському морському транспортному ринку, завдяки своєму центральному розташуванню, що надає їм порівняльну перевагу в цих галузях. Бельгія і Люксембург також мають сильні позиції у фінансових послугах та надають можливості базування для багатьох міжнародних компаній і організацій.

Швеція, Фінляндія, Данія і Норвегія володіють своїми власними сильними сторонами в конкурентній системі факторів, які вони успішно використовують для підтримки стабільного економічного розвитку і високого рівня життя своїх громадян.

Португалія і Греція ефективно використовують свої можливості для розвитку туризму завдяки привабливим умовам на узбережжі та сприятливому клімату. Однак, низька оплата праці в цих країнах породжує конкурентні переваги в трудомістких галузях промислового виробництва, але ці сектори поступово втрачають свою конкурентоспроможність через посилену конкуренцію з боку розвинених країн.

Необхідність модернізації цих галузей стає критичною для Греції, Португалії та Іспанії, оскільки вони стикаються з ризиком втрати конкурентоспроможності. Наприклад, криза в Греції 2010 року відображала проблеми в економіці, спричинені відсутністю модернізації в зазначених галузях і низькою ефективністю виробництва.

Розширення Європейського союзу до 27 країн, зокрема за рахунок вступу "нових" держав, таких як Латвія, Литва, Естонія, Румунія, Болгарія та Угорщина, створило складні виклики у сфері праці та спеціалізації. Деякі країни, такі як

Чехія, Словаччина і Словенія, змогли знайти свої "ніші", але інші, такі як Польща, стикаються з великими диспропорціями і навіть мають амбітні міжнародні цілі, які важко досягти. Розширення призвело до "розмиття" інтернаціонального потенціалу Союзу і породило дискусії по багатьох питаннях, включаючи союзний бюджет і політику відносин з іншими країнами, зокрема з Росією. "Старі" країни Союзу відчували натиск фінансових вимог з боку "нових" членів, що викликало суперечки щодо розподілу фінансових ресурсів. Це розширення також призвело до уповільнення структурної перебудови економіки і припинення фінансування регіональних програм у деяких "старих" країнах Союзу. Наприклад, в Італії та Португалії було зупинено фінансування деяких регіональних програм. Ці складнощі підкреслюють необхідність пошуку компромісів і вирішення спільних проблем для забезпечення ефективної роботи розширеного Європейського союзу [6].

Проте важливо визнати, що сучасний Євросоюз представляє собою унікальне явище в світовій економічній історії та політичній практиці - це добровільне об'єднання безлічі країн різного розміру у єдине міжнародне економіко-політичне утворення. Це має виразні переваги для населення всіх країн-учасниць Союзу. Незважаючи на проблеми та труднощі, що виникають на шляху досягнення цілей Євросоюзу, вони будуть подолані, оскільки всі громадяни об'єднаної Європи мають інтерес до європейської єдності. Це – суттєва особливість Євросоюзу, яка дозволяє йому подолувати складнощі та виклики на шляху досягнення спільних цілей.

У Європі обмежені земельні ресурси, але не дивлячись на це, тут успішно розвинуте сільське господарство. Країни Європи здатні задовольняти потреби свого населення у продуктах тваринництва і рослинництва, а також експортувати їх. Молочне скотарство переважає у першому випадку, тоді як садівництво та городництво домінують у другому. Деякі країни Європи відзначаються масовим експортом зернових культур.

Після завершення Другої світової війни економіка деяких країн пройшла серйозні трансформації. У сільському господарстві активно використовувалася

робоча сила населення. Однак завдяки розвитку інноваційних методик у виробництві і поліпшенню рівня життя суспільства кількість працівників, зайнятих у сільському господарстві, різко зменшилася втричі. Звичайно, між окремими країнами існують відмінності, які пояснюються різним економічним розвитком протягом одного і того ж періоду часу. Наприклад, з таблиці видно відомості про частку активного населення, зайнятого у сільському господарстві, у різних країнах Європейського Союзу у 2022 році (рис.2.1.).

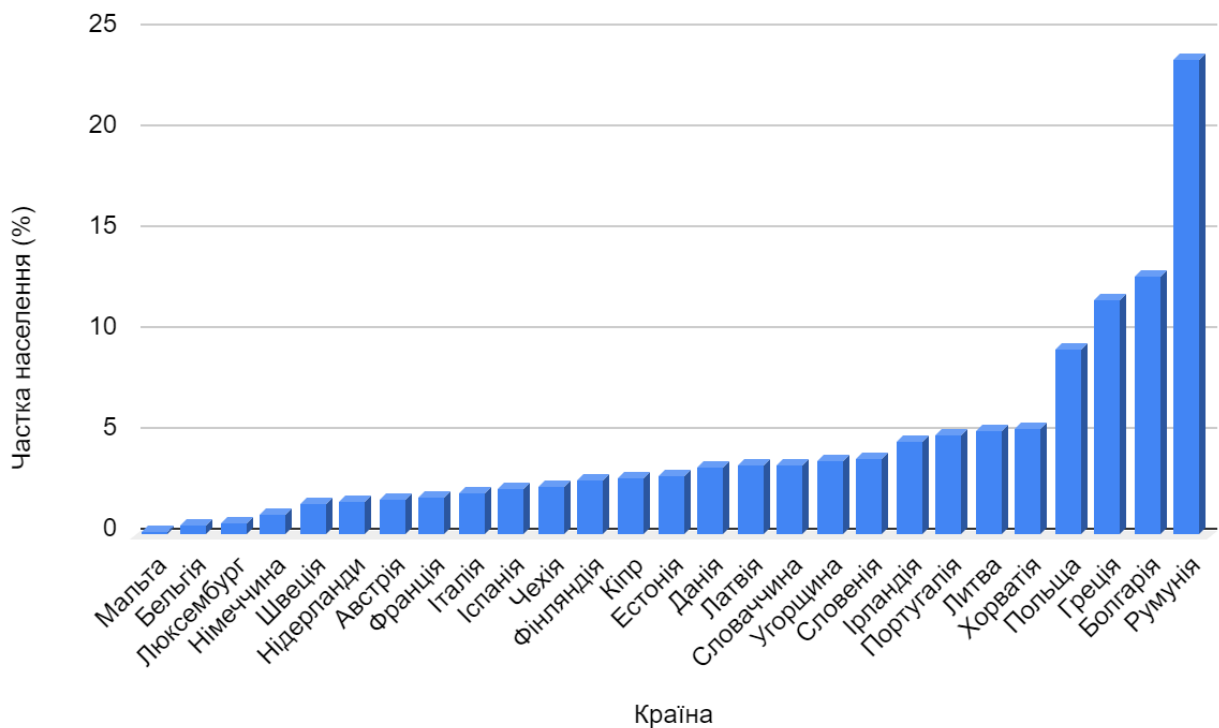

Рис. 2.1. Частка активного населення, зайнятого у сільському господарстві, у різних країнах Європейського Союзу, 2022 р.

Джерело: розраховано авторами на основі [19]

Головною особливістю, яка вирізняє господарство європейських країн, є їхнє сильне підґрунтя в субтропічному землеробстві. Ця галузь сільського господарства відома своїми експортними можливостями, особливо щодо таких продуктів харчування, як виноград і вино, цукор та фрукти, які експортуються до різних країн світу. На другому місці за популярністю знаходяться продукти молочного тваринництва, такі як вершкове масло, сири, м'ясо і молоко, які виробляються відповідно до високих світових стандартів якості.

Північні регіони Франції та Німеччини, захід Англії, Швейцарія, Данія, Нідерланди — це країни, де розвинене молочне скотарство відіграє важливу роль. Ці країни відомі своїм високоякісним молочними продуктами, які експортуються в інші держави. Серед таких продуктів харчування можна виокремити: сир; згущене молоко; маргарин; масло. Ці продукти відповідають високим стандартам якості і користуються попитом на міжнародному ринку харчових товарів [4].

У країнах, таких як Данія, Франція, Німеччина та Нідерланди, значні ресурси спрямовуються на розвиток птахівництва, свинарства та м'ясо-молочного скотарства. Ці країни мають величезну кількість ферм, спеціалізованих на цих галузях сільського господарства. Розвиток цих галузей грає значну роль і в економіці Великобританії. Щодо сільського господарства у Західній Європі, в країнах з кормовою мізерною базою набуває популярності традиційне вівчарство. Це спостерігається в регіонах, таких як центральна частина Франції та Шотландія.

Північні і західні регіони Європи зосереджують свої економіки на тваринницькій промисловості, що допомагає їм зміцнювати свої позиції. У таких регіонах сільське господарство, типово для північноєвропейського стилю, не базується переважно на рослинництві. Близько третини земельних угідь в цих країнах використовується під пасовища та луки. Проте, також існують орні угіддя, на яких ефективно вирощують картоплю, кормові культури, такі як овес та жито. Останнім часом спостерігається тенденція до відокремлення рослинництва в середньоєвропейських широтах як окремої галузі. Наприклад, Франція набирає обертів у експорті цукру та пшениці.

При вивченні сільського господарства Європи в західних регіонах слід відзначити, що кормове рослинництво представлено незвичайною підгалуззю - квітникарством, яке має високий рівень розвитку. Лідерство у цій галузі серед багатьох держав належить Нідерландам. На території Нідерландів протягом багатьох століть вирощуються декоративні рослини деревно-чагарникового і цибулинного типу.

Сільськогосподарська спрямованість південних країнах Європи в основному спеціалізується на рослинництві. Поміж інших культур, окрім зернових, активно вирощуються цитрусові, мигдаль, фрукти та овочі. Однак у сільському господарстві країн Південної Європи основна увага приділяється вирощуванню високоякісних оливок і винограду. Субтропічні культури великими обсягами вирощуються, головним чином, на південних схилах Італії та Іспанії, які межують з морем. Ці країни є світовими лідерами у зборі та переробці винограду на величезних підприємствах. У південних районах Іспанії, де збереглися та використовуються зрошувальні системи, масово вирощується тютюн разом з бавовною та зерновими культурами. На другому місці за популярністю є цитрусове садівництво, виноградарство та вирощування овочів. Крім того, Іспанія є головним експортером оливок, їх збір та реалізація охоплюють різні куточки планети [35].

У Словаччині, Польщі та Болгарії переважна частина виробництва сконцентрована на вирощуванні винограду, сезонних фруктів і овочів, а також тютюну. Розвиток зернового господарства також отримав свій розкіш через кліматичні умови. Успіхи в цій галузі (рослинництво) переважно притаманні Угорщині, що обумовлено її географічним розташуванням [24].

У Хорватії, Болгарії, Румунії та Сербії вирощування винограду на горбистих схилах, а також сезонних овочів і фруктів відіграє важливу роль в сільському господарстві. Врожайність зернових культур на їхній території в середньому досягає 50 центнерів з 1 гектару, що в перерахунку на душу населення становить не менше 1500 кілограмів [21].

Сільськогосподарська галузь постійно розвивається і впроваджує нові технології з метою підвищення врожайності та розширення асортименту культур та порід тварин. Це сприяє зміцненню економіки цих держав і підвищенню добробуту їхніх громадян.

2.2. Аналіз показників залучення економіки України до територіального поділу праці

Сучасний розвиток світового господарства відбувається під впливом процесів глобалізації, які виявляються у зростанні взаємозалежності та взаємодії між країнами. Кожна держава у світі деякою мірою включена у систему територіального поділу праці. В сучасних умовах розвитку глобальної економіки ключовим є оцінка ступеня участі країни у системі територіального поділу праці. Для визначення цього рівня використовуються різноманітні показники.

Територіальний поділ праці та його рівень розвитку визначаються через експортно-імпортні операції, які аналізуються за допомогою наступних показників:

1. Експортна квота країни: цей показник вказує на рівень відкритості економіки. Якщо він менше 10%, то економіка цієї країни вважається закритою, але якщо перевищує цю норму, то вважається відносно відкритою;
2. Імпортна квота країни: вона показує частку імпорту у ВВП і порівнюється з експортною квотою для визначення взаємозв'язку між імпортом та експортом;
3. Коефіцієнт випередження темпами зростання експорту темпів зростання ВВП: цей показник використовується для виміру рівня залучення країни в систему територіального поділу праці;
4. Коефіцієнт випередження: він відображає рівень залежності національної економіки від закупки товарів і послуг за кордоном;
5. Зовнішньоторговельна квота: цей показник відображає величину зовнішньоторговельного обігу країни в порівнянні з об'ємом ВВП. Ця квота не дає якісної оцінки обсягу зовнішнього товарообігу країни [33].

Для оцінки участі України в територіальному поділі праці перш за все слід розглянути динаміку показників зовнішньоторговельного балансу, його обсяг, структуру, а також показники імпорту та експорту, і динаміку ВВП.

Згідно зі статистичними даними Міжнародного валютного фонду, сальдо зовнішньоторговельного балансу України за період 2016-2022 років було негативним, що вказує на чистий імпорт (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Сальдо торговельного балансу України, 2022

Рік	Експорт товарів і послуг у млн дол. США	Темпи зростання/зниження експорту, %	Імпорт товарів і послуг у фактичних цінах, млн дол. США	Темпи зростання/зниження імпорту, %	Сальдо торговельного балансу у фактичних цінах, млн дол. США
2016	55 146,20	X	57 032,68	X	-1 886,48
2017	74 513,06	135,12	74 761,04	131,08	-247,98
2018	85 309,09	114,49	75 485,21	100,97	9 823,88
2019	82 029,71	96,16	68 384,59	90,59	13 645,12
2020	58 952,91	71,87	60 116,31	87,91	-1 163,40
2021	37 736,14	64,01	43 950,82	73,11	-6 214,68
2022	37 569,45	99,56	43 950,82	87,93	-1 076,68

Джерело: розраховано авторами на основі [34]

Зниження негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу України свідчить про те, що зовнішня торгівля країни стає більш ефективною. Пасивний баланс, коли обсяг імпорту перевищує обсяг експорту, дійсно може призвести до зниження валютних резервів, оскільки держава мусить оплачувати імпорт валютою, яка раніше була накопичена. Тенденція зменшення негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу у 2022 році порівняно з 2021 роком дійсно позитивна. Зниження негативного торговельного сальдо на 5,8 разів відображає поліпшення ситуації та більшу стабільність у зовнішній торгівлі України [11].

Аналіз показників зовнішньоторговельного балансу дозволяє визначити загальний зовнішньоторговельний оборот як суму показників імпорту та експорту країни, а також оцінити його структуру. Важливо розглядати як обсяги імпорту та експорту, так і їхнє співвідношення, щоб отримати повну картину

зовнішньоторговельної діяльності країни. Такий аналіз допомагає розкрити особливості та тенденції зовнішньоторговельних відносин, що є важливим для формулювання ефективної торговельної політики та розвитку економіки країни (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

**Показники структури загального зовнішньоторговельного обороту
України, 2016-2022 рр.**

Рік	Зовнішньоторговельний оборот у фактичних цінах, млн дол. США	Темп зростання/зниження, %	Частка експорту в зовнішньоторговельному обороті, %	Частка імпорту в зовнішньоторговельному обороті, %
2016	112 178,88	X	49,16	50,84
2017	149 274,10	133,07	49,92	50,08
2018	160 794,30	107,72	53,05	46,95
2019	150 414,30	93,54	54,54	45,46
2020	119 069,22	79,16	49,51	50,49
2021	81 686,96	68,60	46,20	53,80
2022	76 215,58	93,30	49,29	50,71

Джерело: розраховано авторами на основі [30]

Отримані результати підтверджують, що зовнішня торгівля України не є достатньо ефективною. У побудові зовнішньоторговельного обороту з 2016 по 2017 роки та з 2020 року переважає частка імпорту товарів та послуг. Однак у 2022 році частка імпорту зменшилася до рівня 50,71%, що свідчить про певний позитивний розвиток. Важливо враховувати, що структурні показники зовнішньоторговельного балансу та його сальдо взаємозалежні: частка експорту перевищує 50% за позитивного сальдо, тоді як за негативного сальдо частка імпорту перевищує 50%. Такий аналіз дозволяє визначити тенденції та необхідність впровадження заходів для покращення зовнішньоторговельного балансу та збалансування торговельних відносин країни [28].

Для проведення розрахунків вищезазначених показників використано дані щодо обсягів ВВП України та зроблено обчислення показників його динаміки. Це дозволило отримати уявлення про структуру та тенденції зовнішньоторговельного обороту країни, а також визначити залежність між обсягами експорту, імпорту та ВВП. Такий аналіз є важливим для формулювання ефективної торговельної політики та розвитку економіки України (табл.2.5.) [33].

Таблиця 2.5.

**Динаміка валового внутрішнього продукту України,
фактичні ціни, 2016-2022 рр.**

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ВВП, млн.дол США	136 013,16	163 159,67	175 781,38	183 310,15	133 503,41	91 030,96	93 270,48
Абсолютне відхилення млн.дол США	X	27 146,52	12 621,71	7 528,77	-49 806,74	-42 472,45	2 239,52
Темп зростання/ зниження ВВП, %	X	119,96	107,74	104,28	72,83	68,19	102,46

Джерело: розраховано авторами на основі [26]

Нестабільна політично-економічна ситуація в Україні, зокрема військовий конфлікт на сході країни та анексія Криму, карантин тощо, серйозно позначилася на динаміці ВВП економіки, особливо починаючи з 2020 року. У 2020 та 2021 роках ВВП України зменшився на 27,2% та 31,8% відповідно порівняно з попереднім роком. Однак у 2022 році ВВП України склав 93270,48 млрд. дол. США, що становить збільшення на 2,5%. Проте цей показник майже вдвічі нижче за рівень ВВП України перед кризою у 2019 році.

Розрахунки показників ступеня залучення України в територіальний поділ праці базуються на даних щодо ВВП країни. Ці дані використовуються як вихідні для аналізу та оцінки рівня її інтеграції в світову економіку та участі в

територіальному поділу праці. Такий аналіз дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно Україна використовує свої ресурси та можливості для взаємодії з іншими країнами у сфері економіки та торгівлі (табл.2.6).

Таблиця 2.6.

Динаміка показників ступеня залучення України до територіального поділу праці, 2016-2022 рр.

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Експортна квота (% експорту у ВВП)	40,54	45,67	48,53	44,75	44,16	41,45	40,28
Імпортна квота (% імпорту у ВВП)	41,93	45,82	42,94	37,31	45,03	48,28	41,43
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання експорту темпів зростання ВВП	X	1,13	1,06	0,92	0,99	0,94	0,97
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами	X	1,09	0,94	0,87	1,21	1,07	0,86
Коефіцієнт випередження (відставання) темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП	X	1,09	0,94	0,87	1,21	1,07	0,86
Зовнішньоторговельна квота (% до ВВП)	41,24	45,74	45,74	41,03	44,59	44,87	40,86

Джерело: розраховано авторами на основі [29].

За період 2016–2022 років відкритість економіки України значно зменшилась з огляду на розмір експортної квоти. Протягом чотирьох років експортна квота України знизилась на 8,25%, перехід від 48,53% до 40,28%. Це відбулося внаслідок не лише зниження відкритості національної економіки, але й через погіршення кон'юнктури на зовнішніх ринках та загальної економічної ситуації у країні.

У той же час, імпортна квота України протягом періоду з 2020 по 2022 роки перевищувала показник експортної квоти. Необхідно відзначити, що у 2022 році

різниця між цими показниками значно зменшилась, що може свідчити про деяке поліпшення ситуації у зовнішньоекономічній сфері та зміну тенденцій. У 2022 році взаємозалежність темпів зростання експорту та імпорту від темпів зростання ВВП показала, що динаміка експорту та імпорту відстала від динаміки ВВП на 0,97% та 0,86% відповідно. Зовнішньоторговельна квота України в 2022 році була найнижчою за період з 2016 по 2022 роки і становила 40,86%. Це зниження показника зовнішньоторговельної квоти України обумовлене зменшенням обсягів як експорту, так і імпорту. Зовнішньоторговельна квота майже у всіх країн до середини 2000-х років мала тенденцію до зростання. Проте з 2008-2009 років цей показник зменшився через скорочення всіх торговельних операцій, що було спричинено світовою фінансовою кризою [46].

Збільшення торговельної відкритості вже помітно почалося з 2021 року. У провідних країнах світу експортна та зовнішньоторговельна квоти в 2021-2022 роках знаходилися в межах 10-35%, у країнах Європейського Союзу середній показник становив близько 32%. Україна в 2022 році мала показники 40,89% для експортної квоти. Такий рівень експортної та зовнішньоторговельної квоти характерний для країн з слабкою економікою: наприклад, Білорусь – 39,67% та 43,66%; Грузія – 33,64% та 50,50%. Польща є показовим прикладом країни з вищим рівнем зовнішньоторговельної та експортної квоти – 44,03% та 45,54% відповідно (табл. 2.6).

Високий рівень відкритості національної економіки є характерним для країн, чия економіка тісно пов'язана з транзитом товарів або значними обсягами торгівлі фінансовими послугами. Прикладами таких країн є Німеччина та Нідерланди. Експортна та зовнішньоторговельна квоти для Нідерландів склали 81,68% та 92,82% відповідно, для Німеччини – 57,06% та 62,99% відповідно (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Показники ступеня залучення окремих країн світу в МПП (2021-2022 рр.)

Показник	Польща		Білорусь		Грузія		Нідерланди		Німеччина	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
ВВП млн. дол. США (тис. грн.)	477,34	469,50	56,45	47,43	13,99	14,33	296,84	296,96	357,94	348,74
Експорт млн. дол. США тис. грн.)	206,63	213,79	24,43	20,71	7,293	7,237	292,98	275,63	232,51	219,67
Імпорт млн. дол. США тис. грн.)	190,35	199,65	19,84	16,91	2,341	2,404	222,60	209,48	180,39	178,30
Експортна квота (% експорту у ВВП)	43,29	45,54	43,29	43,66	52,12	50,50	98,70	92,82	64,96	62,99
Імпортна квота (% експорту у ВВП)	39,88	42,52	35,16	35,67	16,73	16,78	74,99	70,54	50,40	51,13
Коефіцієнт відставання темпами зростання експорту темпів зростання ВВП	X	1,05	X	1,01	X	0,97	X	0,94	X	0,97
Коефіцієнт відставання темпами зростання імпорту темпів зростання ВВП	X	1,07	X	1,01	X	1,00	X	0,94	X	1,01
Зовнішньоторговельна квота (% до ВВП)	41,58	44,03	39,22	39,67	34,42	33,64	86,85	81,68	57,68	57,06

Джерело: складено автором на основі [29]

З проведеного аналізу випливає, що оптимальний рівень зовнішньоторговельної відкритості, який дозволяє країні ефективно інтегруватися у світову економіку та забезпечує достатній рівень економічної безпеки, становить 30-35%. Цей показник є типовим для більшості економічно розвинених країн світу. В умовах післякризового відновлення світової економіки торговельна відкритість знижується до цього рівня, особливо для країн з трансформаційною економікою та швидкими ринками [31].

Зниження зовнішньоторговельної квоти та експортної квоти України відображається у світових тенденціях. Це свідчить про загальне зменшення зовнішньоторговельних операцій та експортно-імпорتنих оборотів за відповідний період. Зниження цих показників не пов'язане зі збільшенням обсягів ВВП, а скоріше викликане загальним скороченням обсягів та кількості міжнародних торговельних операцій.

Міжнародна торгова палата (МТП) надає докладну класифікацію країн за ступенем відкритості економіки, використовуючи індексний розрахунок, що включає чотири основні складові:

- торговельна політика країни. Оцінюється національна торговельна політика країни, включаючи тарифи, мита, обмеження на імпорт і експорт, а також торговельні угоди з іншими країнами чи блоками;
- зовнішньоторговельна відкритість. Оцінюється обсяг і структура зовнішньої торгівлі країни, включаючи відсоток ВВП, що становить обсяг експорту та імпорту, а також розмір зовнішніх резервів;
- торговельна інфраструктура. Оцінюється якість та ефективність торговельної інфраструктури країни, включаючи порти, аеропорти, дороги, залізниці, торгові центри, інформаційні технології тощо;
- відкритість для інвестицій. Оцінюється доступність та прозорість інвестиційного клімату, включаючи правовий фреймворк, регулятивне середовище, захист прав інвесторів, а також доступність фінансування.

Ці складові допомагають побудувати комплексну оцінку рівня відкритості національної економіки кожної країни.

Для оцінки зовнішньоторговельної відкритості Міжнародна торгова палата використовує такі кількісні показники:

- ✓ показник торговельної відкритості (цей показник визначає, яка частина економіки країни залежить від зовнішньої торгівлі. Він може бути обчислений як співвідношення обсягу експорту та імпорту до ВВП країни);
- ✓ темп приросту реального імпорту товарів (цей показник вказує на темп зміни обсягів імпорту товарів у реальних цінах. Високі темпи приросту

можуть свідчити про збільшення імпорту, що вказує на збільшення зовнішньої залежності);

- ✓ обсяг імпорту товарів та послуг (цей показник просто вимірює загальний обсяг імпорту товарів і послуг у відповідний період. Він дозволяє зрозуміти реальний обсяг зовнішньої торгівлі країни).

Таблиця 2.7. ілюструє нерівномірний розподіл країн за ступенем їх відкритості, використовуючи результати дослідження Міжнародної торгової палати 2022 року. Це означає, що різні країни мають різні рівні зовнішньоторговельної відкритості, від низького до високого, що може бути визначено за допомогою показників, таких як співвідношення обсягів експорту та імпорту до ВВП, темп приросту реального імпорту товарів, а також обсяг імпорту товарів та послуг. Такий розподіл дозволяє краще зрозуміти, як кожна країна інтегрується у світову економіку та її рівень економічної відкритості.

Таблиця 2.8.

**Групи країн до індексу відкритості ринку за методикою МТП
(Міжнародної торгової палати), 2022 р.**

Групи	Кількість учасників	Країни
Переважно відкриті	3	Гонконг, Сінгапур, Люксембург
Відкриті вище середнього	18	Нідерланди, Ірландія, Швейцарія, Мальта, ОАЕ, Бельгія, Ісландія, Норвегія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Естонія, Литва, Канада, Швеція, Австрія, Данія, Нова Зеландія
Середня відкритість	42	Німеччина, Китайський Тайбей, Чилі, Латвія, Словенія, Ізраїль, Велика Британія, Фінляндія, Австралія, Малайзія, Польща, В'єтнам, Перу, Франція, Португалія, Болгарія, Корея, США, Саудівська Аравія, Іспанія, Румунія, Кіпр, Італія, Мексика, Йорданія, ПАР, Греція, Колумбія, Уругвай, Туреччина, Марокко, Казахстан, Китай, Україна, Російська Федерація, Шрі Ланка, Єгипет, Туніс, Японія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія
Відкритість нижче середнього	12	Індія, Уганда, Кенія, Алжир, Аргентина, Бразилія, Бангладеш, Нігерія, Пакистан, Ефіопія, Судан, Венесуела
Дуже слабка відкритість ринку	–	

Джерело: розраховано автором на основі [31, 35].

Рейтинг 2022 року показує, що країни, такі як Гонконг, Сінгапур та Люксембург, мають високий рівень відкритості їхніх економік і виявляються

серед найбільш відкритих країн світу. На противагу, Україна розташовується на 57-му місці в рейтингу за рівнем торговельної відкритості, що позиціонує її між Китаєм та Російською Федерацією. Таке положення вказує на те, що Україна має середній рівень економічної відкритості, що може відображати ступінь інтеграції її економіки у світові ринки порівняно з іншими країнами.

Рейтинг економічної свободи, який щорічно складається Wall Street Journal і Heritage Foundation, включає оцінку відкритості ринку, що враховує інвестиційну, торговельну та фінансову свободу. Торговельна свобода в цьому контексті визначається як відсутність тарифних і нетарифних обмежень у зовнішньоторговельній сфері. У 2022 році Макао, Гонконг, Ліхтенштейн, Швейцарія та Сінгапур посіли перші позиції за рівнем торговельної свободи. Україна зайняла 51-ше місце в цьому рейтингу, що вказує на те, що її економіка відзначається певним рівнем торговельної свободи з показником 85,9. Однак загальний рейтинг економічної свободи показує, що Україна знаходиться на 166-му місці серед 180 країн світу, що свідчить про те, що її економіка характеризується як депресивна [14].

Розділ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

3.1. Оцінка конкурентоспроможності країн ЄС в умовах територіального поділу праці

Основним джерелом функціонування й розвитку світового господарства історично є територіальний поділ праці. Поглиблення цього поділу стає економічним фундаментом для всієї системи світових економічних зв'язків, оскільки всі країни світу в певній мірі взаємодіють у ньому. Територіальний поділ праці представляє собою вищий рівень розвитку суспільного поділу праці, що виходить за межі національних економік. Це розподіл праці між країнами та між їхніми суб'єктами у певних якісних і кількісних співвідношеннях, який здійснюється через обмін товарами, послугами та іншими результатами суспільно-корисної діяльності.

Територіальний поділ праці представляє собою процес розподілу різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які взаємодіють та доповнюють один одного. Цей процес створює об'єктивну основу для міжнародного обміну товарами, послугами та іншими ресурсами [1].

Існує низка факторів природного та суспільного характеру, які впливають на територіальний поділ праці, включаючи географічне положення країни, наявність природних ресурсів, чисельність населення (трудова ресурсів) та історичні традиції виробництва. Раніше, основну роль відігравали природно-географічні умови, такі як клімат, розміри території, наявність природних ресурсів та розташування. Проте з розвитком технічного прогресу значення цих факторів зменшилося, оскільки науково-технічні досягнення дозволили використовувати переваги інновацій та розвитку науки і техніки. Характерні риси нової моделі економічного розвитку включають:

- поява нових галузей промисловості та швидка модернізація існуючих;

- переважання інтенсивного типу економічного зростання;
- скорочення виробничого циклу;
- розширення сфери послуг, особливо у банківській, страховій, транспортній та туристичній галузях.

Паралельно з науково-технічним прогресом у територіальному поділі праці почали відігравати значну роль такі соціально-економічні умови:

- рівень досягнутого економічного та науково-технічного розвитку;
- механізми організації національного виробництва;
- механізми організації зовнішньоекономічних відносин.

На сучасному етапі вплив перших двох чинників на територіальний поділ праці вирівнявся, тоді як відмінності в соціально-економічних умовах різних країн набувають вирішального значення. Останні грандіозні економічні, політичні та соціальні процеси значно вплинули на територіальний поділ праці. Основним напрямком його розвитку стало розширення міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва. Ці форми виражають суть територіального поділу праці.

Розвиток територіального поділу праці вимагає підвищення продуктивності праці та зниження витрат виробництва. Використання переваг територіального поділу праці дозволяє країні отримувати різницю між міжнародною та внутрішньою ціною експортованих товарів та послуг, а також економити внутрішні витрати за рахунок скорочення національного виробництва через використання дешевого імпорту.

Важливою передумовою розвитку територіального поділу праці є також територіальний поділ інших факторів виробництва, таких як земля, капітал, технології. Будь-яка країна спеціалізується на виробництві товарів, які вона може виробляти з більшою ефективністю завдяки наявності відповідних факторів виробництва. Земля, праця, капітал та технології відіграють однаково важливу роль у виробництві будь-якого товару.

Територіальний поділ праці є результатом довгого еволюційного процесу розвитку продуктивних сил, поглиблення національного поділу праці та

залучення нових національних виробництв до системи світових господарських зв'язків, що призвело до інтернаціоналізації виробництва загалом.

Цей складний процес своєрідного перетворення розпочався з розширення простих торговельних зв'язків між країнами у середині XVI – середині XVIII століть, що призвело до виходу виробництва за межі держав. З кінця XVIII до кінця XIX століття почали формуватися міжнаціональні форми територіального поділу праці в рамках світового господарства на базі простої кооперації. Інтернаціоналізація виробництва у кінці XIX – середині XX століття пов'язана з розвитком простої кооперації, яка базується на територіальному поділі праці, який став визначальним фактором формування світового господарства [8].

Територіальний поділ праці, безперервно розвиваючись, набув певних тенденцій та особливостей, до яких належать такі:

1. У світовому господарстві продовжується та навіть зростає розрив між промислово розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Промислово розвинуті країни становлять близько 25% населення та 80% сукупного національного продукту. Країни, що розвиваються, переважно виступають як постачальники сировини та споживачі готової продукції, але недавно спостерігається нова галузева спрямованість у цих країнах.

Між промислово розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, стрімко зростає внутрішньогалузевий обмін продукцією обробної промисловості. Збільшується виробництво трудомістких, матеріаломістких, стандартизованих виробів для експорту, особливо з метою задоволення потреб промислово розвинених країн. В цьому процесі провідну роль відіграють "нові індустріальні країни", такі як Гонконг, Сінгапур, Тайвань, Південна Корея, Китай, Таїланд, Туреччина, Бразилія та інші.

2. Основним аспектом в територіальному поділі праці став внутрішньогалузевий поділ праці на основі предметної, а особливо деталізованої та технологічної спеціалізації.

3. Унаслідок нерівномірності соціально-економічного розвитку продовжуються зміни в розстановці політичних і економічних сил у групі

промислово розвинених країн, перш за все між трьома основними центрами - США, Японією і Західною Європою. Це вимагає частотої перебудови в системі територіального поділу праці.

4. Змінила свою роль у територіальному поділі праці колишня країни соціалістичного табору. Відбувається переорієнтація їхніх економік та їх залучення до участі у територіальному поділі праці на нових засадах.

5. Зростає значення транснаціональних корпорацій (ТНК) у міжнародному економічному обміні та територіальному поділі праці. ТНК контролюють майже половину світового промислового виробництва та світової торгівлі.

6. Спостерігається посилення інтеграційних процесів та інтернаціоналізація господарської діяльності. Проявляється тенденція до об'єднання зусиль провідних країн для колективного регулювання та зменшення наслідків економічних та валютних потрясінь. Зростає роль міжнародних організацій, таких як МВФ, МБРР та інших.

7. Територіальний поділ праці періодично піддається впливу структурних криз та дисбалансів у міжнародній торгівлі. Наприклад, енергетична криза 70-х років привела до необхідності переходу на енергоефективніше виробництво та змін у структурі світової торгівлі та експортній спеціалізації багатьох країн.

8. Зростає об'єктивна потреба у радикальній перебудові територіального поділу праці. Інтернаціоналізація виробництва набула глобального характеру, охопивши практично всі підсистеми світового господарства і всі його галузі. Це зміцнює єдність світового господарства [17].

На шляху формування інтернаціонального виробництва на основі міжнародної спеціалізації та кооперування Україна здійснила лише перші кроки. Ці кроки проявилися в створенні кількох сотень спільних з іноземним капіталом підприємств на території країни, а також у підписанні декількох контрактів із зарубіжними фірмами на поставку українським підприємствам комплектуючих деталей та іншої продукції.

Для прискорення процесу входження України у світові господарські структури необхідно враховувати деякі обставини. По-перше, основними

орієнтирами українських виробників повинні бути технологічний рівень, світові стандарти та обсяг попиту на ринку. Виходячи з обсягу попиту на ринку та його вимог, визначаються розміри, структура та продуктивність промислових підприємств. У таких випадках економічний потенціал країни практично не має значення, оскільки вирішальним є саме технологічний рівень. Якість продукції, її асортимент, відповідність моді, а також рівень витрат – всі ці параметри уніфікуються незалежно від розмірів країни та її специфічних можливостей. Підприємства відповідно вбудовуються в нішу світової господарської структури й виконують відведену їм роль.

Ще однією обставиною є те, що характерною рисою сучасного ефективного виробництва є його вибірковість. Основною умовою економічної раціональності промислового підприємства, тобто його здатності "йти в ногу" з науково-технічним прогресом, стало наближення його потужностей, технічного оснащення та серійності до світових критеріїв оптимальності. Звичайно, цього досягти може далеко не кожне підприємство. Керуватися світовими критеріями у своїй діяльності має насамперед експортно-орієнтований сектор економіки, покликаний стати мостом, що з'єднає національне господарство зі світовим.

Також важливою закономірністю інтернаціоналізації сучасних світових продуктивних сил є те, що економічна доцільність створення в окремих країнах багатогалузевої економіки, включаючи підприємства з повним технологічним циклом, поступово відпадає. Значно перспективнішим шляхом є розвиток міжнародної спеціалізації та активна участь у ній дедалі більшого числа країн, що мають чіткий профіль у міжнародному економічному співробітництві та обміні. Це загальна умова економічного і науково-технічного прогресу.

Для України основними сферами міжнародної спеціалізації, виходячи з нагромадженого досвіду та її експортного потенціалу, могли б бути гірничо-металургійна промисловість, окремі підгалузі машинобудування, сільськогосподарське виробництво й туризм. Практичне здійснення цієї мети – нелегке й капіталомістке завдання, яке потребує глибокої структурної і технологічної перебудови національної економіки.

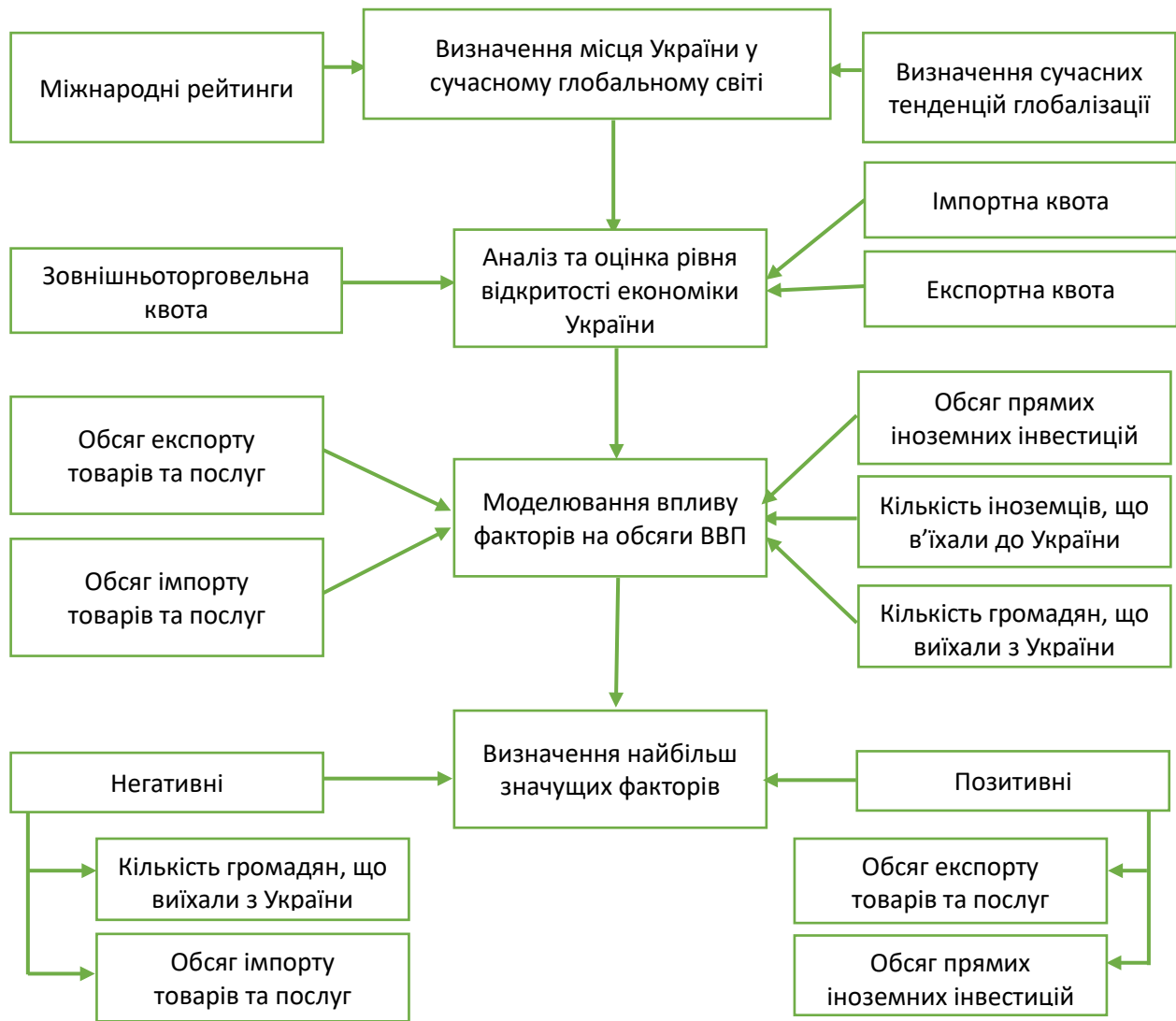

Рис. 3.1. Послідовність розробки заходів щодо підвищення рівня відкритості економіки України в контексті її євроінтеграції

Важливим також є те, що пошук власного місця у світовій господарській структурі вимагає знання специфіки сучасного світового ринку, який також зазнає суттєвих змін. Наразі не лише розширюються межі цього ринку, а й зростають потреби, змінюється їхня структура та склад виробників, що задовольняють основну частку світового попиту на продукцію. Оновлення номенклатури продукції, представленої на світовий ринок, відбувається значно швидше, ніж раніше, і цей процес практично не має кінця. В цей процес можуть включатися нові держави, які або створили новий товар, або мають переваги в затратах виробництва.

Разом з традиційними факторами всесвітнього поділу праці, нові об'єктивні стимули, які набувають поступово визначального характеру, включають

доцільність використання передових технологій, наукових розробок, висококваліфікованої робочої сили, розвинутої виробничої інфраструктури та інших сучасних чинників. Ці обставини впливають на визначення профілю економіки країни і її позиції на світовому ринку. Розробляючи стратегію виходу України на міжнародний ринок, необхідно враховувати ці тенденції і з самого початку зробити ставку на сучасні фактори територіального поділу праці [3].

Вказані закономірності розвитку світової економіки дійсно є важливими при розробці стратегії взаємодії України з лідерами світової економіки. Нижче наведено підсумок цих закономірностей та їх значення для України:

1. Орієнтація на технології, світові стандарти та ринкову потребу: Українським виробникам слід активно використовувати передові технології, відповідати світовим стандартам якості та виробляти товари, які відповідають попиту на світовому ринку;
2. Вибірковість виробництва: Українські підприємства мають концентруватися на виробництві тих товарів і послуг, де вони мають конкурентні переваги, зокрема у високотехнологічних галузях та тих, де вони можуть забезпечити якісне виготовлення;
3. Спрямованість на міжнародну спеціалізацію: Україна повинна активно включатися в територіальний поділ праці, концентруючись на тих сферах, де вона має конкурентні переваги, зокрема в галузі гірничо-металургійного комплексу та машинобудування;
4. Адаптація до змін на світовому ринку: Українські компанії повинні активно вивчати та адаптуватися до змін на світовому ринку, швидко реагуючи на нові потреби та тенденції споживачів;
5. Використання новітніх технологій: Україна повинна інвестувати в розвиток новітніх технологій та наукових досліджень, щоб забезпечити свій конкурентний розвиток на міжнародному ринку.

Урахування цих закономірностей допоможе Україні ефективніше взаємодіяти з лідерами світової економіки та забезпечити стабільний економічний розвиток країни [4].

Інтеграція економіки України у світове господарство дійсно великою мірою залежить від наявних ресурсів та економічного потенціалу країни. Наразі Україна є однією з країн зі значним економічним потенціалом у Європі. Важливою складовою економічного потенціалу є питома вага країни у світовій економіці. Україна входить до першої шістки країн Європи за економічним потенціалом, що створює передумови для важливої ролі в міжнародному територіальному поділі праці.

Проте, не дивлячись на це, частка України у світовій торгівлі залишається не дуже високою. Існують недоліки у використанні можливостей для міжнародної кооперації, залученні зовнішніх інвестицій та розвитку експортної діяльності. Однак, українська продукція відома та популярна у багатьох країнах, що свідчить про потенціал для подальшого розвитку міжнародних економічних відносин. Зусилля України щодо посилення своєї участі в міжнародній торгівлі, залучення іноземних інвестицій та розширення міжнародної кооперації є важливими для подальшого розвитку країни на світовій арені.

У міжнародному поділі праці Україна в основному спеціалізується на сировинних, капітало- та матеріаломістких галузях, таких як добувна промисловість, сільське господарство та галузі, що розвиваються на їх базі. Це призводить до недосконалої структури експорту країни, де понад 4/5 експортних товарів складають сировинні товари та продукція первинної переробки.

Ця ситуація свідчить про потребу в розвитку більш високотехнологічних галузей та диверсифікації експортного портфеля. Розвиток таких секторів, як інформаційні технології, високотехнологічне виробництво, науково-дослідницька сфера та інші, може допомогти збільшити додану вартість експортованих товарів та зменшити залежність від сировинних ресурсів. Такий крок сприятиме розвитку бізнесу в Україні, залученню іноземних інвестицій та підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Україна активно працює над входженням у глобальні та регіональні валютно-фінансові та торговельно-економічні організації, бажаючи зайняти гідне місце у міжнародному поділі праці та розвивати взаємовигідні партнерські

стосунки з іншими країнами. Участь в таких організаціях, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, є важливим кроком для України в цьому напрямку. Також подання заявки на вступ до Світової організації торгівлі (СОТ) вказує на намір країни стати рівноправним учасником на світових ринках. Проте, недосконалість ринкових механізмів та економічних систем України може уповільнити процес входження в СОТ. Важливо покращувати внутрішні структури та механізми, щоб країна могла ефективно використовувати свої можливості на міжнародній арені.

За регіональними напрямками, Україна активно співпрацює з країнами східного, південного та західного напрямків. Створення міждержавних торговельно-економічних об'єднань сприяє активізації зовнішньоекономічних зв'язків та зняттю митних перешкод для руху товарів та послуг.

Передумови для становлення України як процвітаючої незалежної держави включають:

1. Наявність ресурсів: Україна має значні промислові, сировинні і водні ресурси, а також родючі чорноземи, що створює базу для повного забезпечення населення продуктами харчування.
2. Кадровий потенціал: Україна має потенціал у висококваліфікованих кадрах і науковій праці, який може бути ефективно використаний за умови активізації ринкових стимулів до праці.
3. Географічні переваги: Вигідне географічне положення України, доступ до моря, сприятливий клімат та інші переваги сприяють розвитку міжнародного співробітництва і торгівлі.
4. Членство в СОТ: Участь в СОТ надає Україні можливість бути активним учасником на світових ринках товарів і послуг, що сприяє економічному зростанню та розвитку.
5. Асоціація з ЄС: Набуття асоційованого членства в Європейському Союзі та подальший вступ до нього відкривають нові можливості для розвитку та підвищення економічного статусу країни.

Ці передумови створюють основу для успішного розвитку України як незалежної держави, але їх реалізація потребує системних зусиль у напрямку політичних, економічних та соціальних реформ.

Погоджуюсь, останні дві передумови, а саме членство України в СОТ та її асоціація з ЄС, є ключовими для раціонального використання робочої сили та активізації ринку праці. Вони надають Україні можливість бути частиною глобальних економічних структур і процесів, а також сприяють системним ринковим трансформаціям, реструктуризації і відкритості економіки. Реалізація цих передумов створить можливості для ефективного включення української економіки у глобальні процеси та структури.

Отже, територіальний поділ праці відіграє ключову роль у становленні ринку праці в Україні, особливо в контексті її асоціації з Європейським Союзом (ЄС). Це відкриває нові можливості для ефективного використання робочої сили, зокрема через збільшення доступу до ринку праці ЄС для українських громадян. Забезпечення ефективної зайнятості населення допомагає забезпечити належний рівень оплати праці на основі кваліфікації та результативності. Крім того, вільний обмін робочою силою сприяє обміну досвідом та передовими практиками, що може сприяти пожеввленню соціально-трудових відносин і підвищенню професійного рівня працівників.

3.2. Перспективи розвитку територіального поділу праці в умовах динамічного світового порядку

Один з основних факторів, що сприяє розвитку світового господарства, - це поглиблення та розширення територіального поділу праці. Цей процес полягає у спеціалізації галузей економіки, різних підприємств і виробників у виробництві різних товарів, послуг і матеріалів на міжнародному рівні. Мета територіального поділу праці – підвищення ефективності виробництва, оптимального

розташування виробничих потужностей та зменшення витрат суспільної праці [62].

Світові економічні зв'язки базуються на територіальному поділі праці, що виходить за межі національних господарств та перетворює країни на важливі ланки в єдиному відтворювальному циклі. Завдяки різноманітним факторам виробництва підприємства спеціалізуються на виготовленні обмеженого асортименту продукції, забезпечуючи високу продуктивність праці у цих сферах, проте вони також змушені шукати товари та послуги для задоволення своїх потреб. Початково цей поділ праці починається в межах кожної окремої країни, а потім розширюється на сусідні країни і, нарешті, охоплює весь світ. Територіальний поділ праці передбачає спеціалізацію окремих країн у виробництві певних товарів і послуг, які потім обмінюються між ними [57].

Головними об'єктивними передумовами для формування та посилення територіального поділу праці є:

- різниця між країнами у ґрунтово-кліматичних умовах, географічному положенні, природних ресурсах, а також у розмірі та професійному складі трудових ресурсів;
- історичні та національні особливості, що накопичилися в різних країнах;
- рівень розвитку продуктивних сил в різних країнах, науково-технічний прогрес, стан науки та техніки [56].

У зазначеній взаємодії виділяють три основні групи країн: розвинені, середньорозвинені та країни, що розвиваються. Проте ця класифікація, звичайно, має умовний характер, оскільки у кожній з цих груп є значні відмінності між країнами, які впливають на їхню роль у територіальному поділі праці.

Головні принципи територіального поділу праці включають:

- ✓ врахування відмінностей у рівнях економічного розвитку кожної країни та систематичне співробітництво між країнами для забезпечення стабільності національних економік;

- ✓ об'єднання міжнародної спеціалізації та комплексного розвитку господарства окремих країн для оптимального використання природних та економічних ресурсів;
- ✓ поступове подолання розбіжностей у рівнях економічного розвитку між різними країнами;
- ✓ забезпечення високої ефективності територіального поділу праці, що виявляється у швидкому зростанні виробництва та мінімальних витратах суспільної праці;
- ✓ принцип добровільності та невтручання у внутрішні справи інших країн.

Промислово розвинені країни можуть використовувати недорогі сировину та дешеву робочу силу з малорозвинених або відсталих країн для виробництва товарів і послуг. Це є однією з основних стратегій територіального поділу праці. За допомогою цього процесу країни використовують свої природні або набуті переваги для спеціалізації у виробництві конкретних товарів і послуг, що сприяє ефективному використанню ресурсів та забезпечує взаємну вигоду для всіх учасників [47].

Інтеграційні об'єднання мають різноманітні форми і можуть бути зорієнтовані на різні аспекти співпраці між країнами-учасницями. Ось деякі з найпоширеніших різновидів інтеграційних об'єднань:

- зона вільної торгівлі: це форма, яка передбачає зменшення або повне анулювання митних зборів та кількісних обмежень у торгівлі між країнами-членами.
- колективний ринок: ця форма інтеграції передбачає вільний рух товарів, послуг, робочої сили та капіталів між країнами-учасницями.
- валютний та економічний союзи: такі об'єднання встановлюють спільні стандарти для регулювання економіки, включаючи податкову, бюджетну політику, а також створення загальних органів для регулювання банківської системи та валютних відносин [57].

В Західній Європі інтеграційні процеси набули значного розмаху після Другої світової війни. Початково Бельгія, Люксембург і Нідерланди утворили митний союз, який згодом перетворився на економічний союз. У 1957 році ці країни разом з Францією, Італією та Федеративною Республікою Німеччиною створили Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), яке часто називали "Спільним ринком". Згідно з Маастрихтським договором, укладеним у 1992 році, ЄЕС з 1 січня 1994 року перетворився на Європейський союз (ЄС), а кількість країн-членів зросла до 15. До раніше зазначених країн приєдналися Греція, Великобританія, Данія, Іспанія, Ірландія, Португалія, Фінляндія, Австрія та Швеція [14].

У Європейській економічній спільноті (ЄЕС) були прийняті рішення, спрямовані на глибоку інтеграцію її членів. Було введено єдиний митний тариф для третіх країн, скасовано кількісні обмеження у торгівлі між країнами-членами, запроваджено єдину аграрну політику та створено великі науково-технічні програми. Також розроблено загальний бюджет, частка якого направляєється на підтримку сільського господарства та розвиток економічно відсталих районів. Діють наднаціональні органи управління, такі як Рада Міністрів, Європейський парламент та Комісія Європейського Союзу.

З 1 січня 1993 року введено вільний рух капіталів, товарів, послуг та робочої сили в межах співтовариства. Згідно з Маастрихтським договором, був створений валютний союз з утворенням єдиного Європейського банку та впровадженням євро з 1999 року. На сьогодні країни Європейського Союзу відповідають за понад 40% світового експорту товарів та послуг.

Європейський Союз - це лише один з прикладів регіональної інтеграції. У світі існує приблизно три десятки зон вільної торгівлі, митних та економічних союзів. До них відноситься, зокрема, Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), до складу якої входять Канада, США і Мексика. НАФТА пройшла розвиток аналогічний до того, який відбувався в ЄС [15].

Майбутнє розвитку економічної інтеграції в Східній Азії пов'язане з формуванням Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС).

У складі цього співтовариства об'єднані 18 держав Азії, Південної та Північної Америки. АТЕС має на меті розробити найбільшу в світі зону вільної торгівлі.

До найвідоміших інтеграційних об'єднань належить Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), у склад якої входять Сінгапур, Таїланд, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Бруней, В'єтнам. Крім того, Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІ) об'єднує країни, такі як Бразилія, Аргентина, Колумбія, Венесуела, Уругвай, Мексика, Парагвай, Перу, Чилі і Еквадор [13].

Одним із сильних регіональних інтеграційних об'єднань була Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), до складу якої входили Чехословаччина, СРСР, Болгарія, Угорщина, Німеччина, Польща, Румунія. Також за участю Югославії за договором про співробітництво. Представники КНДР та В'єтнаму діяли у якості спостерігачів. РЕВ була створена в 1949 році і існувала до кінця 80-х років, тобто до початку ринкових перетворень економіки країн-учасниць.

Інтеграційні процеси у цьому регіоні розвивалися у схожому напрямку, що й у Європейському Союзі. Завдяки взаємним постачанням, країни-члени Ради Економічної Взаємодопомоги значною мірою задовольняли свої імпорتنі потреби у ключових товарах. У результаті взаємних обмінів, потреби в машинобудівній та промисловій техніці були задоволені на рівні 64%, у вугіллі - на 95%, у залізній руді - на 74%, у чавуні - на 95%, у алюмінії - на 7%, а в бавовні - на 76% [23].

Кілька впливових та відомих міжнародних економічних організацій, що сприяють відкриттю та зберіганню інтеграційних процесів, включають:

- Міжнародний валютний фонд (МВФ), заснований у 1946 році після Бреттонвудської конференції 1944 року, представляє міжнародну коаліцію держав, яка надає фінансову допомогу країнам з тимчасовими дефіцитами платіжного балансу та сприяє підтримці валютних курсів та розвитку зовнішньої торгівлі. Проте, отримуючи фінансову підтримку від МВФ, країни змушені дотримуватися та розробляти певні умови, такі як валютні реформи, лібералізація цін, політичне управління та зовнішньоекономічна діяльність. Це часто

спричиняє напруження у соціальній сфері та збільшує зовнішній борг країни, що негативно позначається на широких верствах населення та стимулює подальше зростання економічної залежності країни;

- Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) був заснований одночасно з МВФ. Однією з його основних мет є надання довгострокових позик країнам, які постраждали від війни, для відновлення їхніх економік, а також гарантування приватних займів за кордоном. Відповідно до угод МБРР надає позики для реалізації проектів, які не можуть отримати фінансування від приватних джерел, сприяє розвитку інфраструктури для залучення великих приватних інвестицій та забезпечує технологічну допомогу малорозвиненим країнам;
- Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) був створений з метою фінансування структурних перетворень у країнах Східної Європи та колишнього СРСР. Засновниками банку були США, ЄС, Японія, Австрія, Канада та інші країни, а також країни Східної Європи та СРСР. Основна спрямованість кредитування полягає в підтримці ринкових трансформацій колишніх планових економік, а також розвитку малого та середнього бізнесу;
- Генеральна угода про торгівлю і тарифи (ГАТТ) була заснована в 1948 році для сприяння розвитку міжнародної торгівлі. Партнери у ГАТТ зобов'язані були надавати один одному недискримінаційний доступ до своїх ринків, зменшувати тарифи на товари на основі багатосторонніх угод та прагнути відмінити квоти. У 1996 році ГАТТ припинила своє існування і була перетворена в Світову організацію торгівлі (СОТ).

Міжнародний поділ праці (МПП) є важливою передумовою для налагодження ефективної економічної співпраці між країнами всього світу. Він становить об'єктивний фундамент для науково-технічних, продуктивних та

комерційних зв'язків між державами, що є прямим наслідком поділу праці в суспільстві. МПП сприяє розвитку та надає стимули країнам і господарським суб'єктам до отримання економічних вигід та користі від участі в ньому.

Завдяки МПП кожен учасник міжнародного обміну товарів і послуг може здійснювати переваги при отриманні вигідних умов. Це включає відмінності між національною та міжнародною вартістю експортованих товарів і послуг, а також економію внутрішніх затрат через використання найбільш дешевого імпорту замість національного виробництва.

У зв'язку зі зростаючою роллю міжнародного поділу праці у процесах розширеного відтворення країн по всьому світу виникають належні міжнародні пропорції як у галузевому, так і у територіально-країному аспектах. Без обміну, який займає важливе місце в інтернаціоналізації суспільного виробництва, МПП не могло б існувати. Основним рушійним мотивом МПП для країн світу, незалежно від їх економічних і соціальних відмінностей, є бажання здобуття економічних вигод.

Територіальний поділ праці дозволяє кожній країні спеціалізуватися у виробництві тих товарів і послуг, виготовлення яких для неї є найбільш вигідним з економічної точки зору. Це призводить до збільшення продуктивності та ефективності виробництва, а також сприяє зниженню загальних витрат. В результаті країни можуть економити ресурси та фокусуватися на виробництві тих товарів, в яких вони мають конкурентні переваги. Такий підхід дозволяє забезпечити максимальний економічний ефект для всіх учасників міжнародного обміну товарами і послугами.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Територіальний поділ праці закріплює певні сфери економіки за конкретними регіонами та країнами, відображаючи їхні економічні особливості та впливаючи на структуру їхнього експорту товарів і послуг. Виникнення територіального поділу праці у XVII-XVIII столітті, у період індустріального розвитку капіталізму, визначило основи виходу господарських суб'єктів за межі внутрішніх ринків. Участь у територіальному поділі праці надає кожній країні можливість здійснювати доступ до природних ресурсів світу, незалежно від їх місцезнаходження; обмін виробленою продукцією та сприяє економічно вигідній спеціалізації окремих країн; забезпечує можливість здійснювати свої потреби з мінімальними витратами та максимально повно.

Сутність територіального поділу праці полягає у впорядкуванні динамічної взаємодії двох процесів виробництва: його розподілу та об'єднання. Цей процес спрямований на максимальне задоволення потреб споживачів і зниження витрат виробництва, що є найважливішою матеріальною передумовою для взаємодії держав у масштабах всієї планети. Основна мета територіального поділу праці полягає в підвищенні ефективності виробництва.

В усьому світі не існує жодної країни, яка б могла існувати і функціонувати повністю незалежно від інших. Навіть найрозвинутіші нації не можуть самостійно забезпечити всі умови для ефективного виробництва всіх товарів і послуг. Тим не менш, країни, які широко використовують можливості територіального поділу праці, зазвичай досягають найвищих темпів економічного розвитку. Це проявляється в розвитку країн Європейського Союзу.

Згідно з наведеними даними, важливими чинниками, які сприяли розростанню міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва, є:

- ✓ випереджаючий підйом обробної промисловості, тобто обробна промисловість визначається як провідний сектор економіки, який вирізняється високим рівнем технологій та інновацій. Його розвиток

може стимулювати підйом інших галузей економіки та створювати умови для міжнародного співробітництва;

- ✓ удосконалення міжнародної транспортної структури на базі транснаціональних корпорацій, які мають глобальний характер, активно впливають на розвиток транспортної інфраструктури для забезпечення ефективного перевезення товарів та послуг. Це сприяє полегшенню міжнародної торгівлі та сприяє подальшому розширенню міжнародного поділу праці;
- ✓ інформаційна революція та розвиток телекомунікацій – розвиток електроніки, кібернетики та супутникового зв'язку дозволяє ефективно координувати та керувати міжнародними виробничими ланцюгами. Це створює сприятливі умови для співробітництва та спеціалізації виробництва на міжнародному рівні.
- ✓ розвиток транснаціональних корпорацій, адже вони відіграють ключову роль у формуванні міжнародного поділу праці через свою здатність до глобального кооперування та розподілу виробничих процесів між різними країнами;
- ✓ зміни в сфері міжнародного ринку позикових капіталів. Високоякісні зміни в цьому секторі можуть стимулювати інвестиції в розвиток виробничих потужностей у різних країнах, що сприяє їхній спеціалізації та подальшому кооперуванню виробництва.

Всі ці чинники разом сприяли створенню сприятливого середовища для розвитку територіального та міжнародного поділу праці та зміцненню взаємозв'язків між економіками різних країн.

Територіальний поділ праці є вищим рівнем організації праці між країнами, що базується на ефективній спеціалізації у виробництві різних видів продукції і сприяє обміну цими результатами виробництва відповідно до потреб і можливостей кожної країни. Цей процес є фундаментом для міжнародного обміну товарами, послугами, знаннями та іншими видами співробітництва між країнами. Участь у територіальному поділі праці стає ключовою умовою для

успішної економічної взаємодії між країнами. Сучасний територіальний поділ праці впливає на розподіл праці та спеціалізацію виробництва всередині країн, а також забезпечує координацію процесів оновлення у всьому світі. Він формує міжнародні стандарти в галузевому, становому і територіальному планах. Територіальний поділ праці, як частина розвитку продуктивних сил і міжнародних економічних відносин, створює сприятливі умови для зміцнення взаємозв'язків між країнами та стимулює взаємовигідне економічне співробітництво, що пролягає шлях до глобалізації виробництва на всесвітньому рівні.

Територіальний поділ праці має важливе економічне значення через такі аспекти:

- ❖ підвищення продуктивності праці у світовому масштабі. Шляхом ефективного розподілу праці між країнами, кожна країна може спеціалізуватися на тих виданнях виробництва, де вона має конкурентні переваги, що призводить до загального збільшення продуктивності праці у світі;
- ❖ розвиток продуктивних сил. Територіальний поділ праці сприяє прогресивному розвитку технологій і виробництва шляхом концентрації і спеціалізації виробництва;
- ❖ концентрація виробництва та його спеціалізація. Країни можуть спеціалізуватися на виробництві тих товарів і послуг, в яких вони мають відносні переваги, що призводить до збільшення ефективності та конкурентоспроможності глобального виробництва;
- ❖ створення і підсилення експлуатації одних країн іншими: Територіальний поділ праці може призводити до експлуатації відсталих країн з більш розвиненими країнами через нерівний обмін товарами та послугами;
- ❖ використання природних та придбаних переваг країн. Країни можуть використовувати свої природні та придбані переваги для виробництва товарів і послуг, що сприяє їхньому економічному розвитку та збільшенню конкурентоспроможності на територіальному ринку.

Отже, територіальний поділ праці відіграє ключову роль у створенні глобальної економічної системи, де кожна країна спеціалізується на виробництві тих товарів і послуг, в яких вона найбільш ефективна, що сприяє загальному економічному зростанню та підвищенню життєвого рівня населення.

Під час дослідження поняття територіального поділу праці, його видів, характеристик та важливості на сучасному етапі розвитку як для України, так і для світового господарства загалом, можна зробити висновок про його значну роль, особливо у взаємному обміні товарами, послугами та знаннями між країнами світу. Шляхом розділення процесів виробництва та привертання до співпраці різних країн, територіальний поділ праці сприяє економічним вигодам для його учасників, які виникають за рахунок різниці в витратах на виготовлення товарів. Отже, територіальний поділ праці активно сприяє розвитку та зміцненню міжнародних економічних відносин, що надзвичайно важливо для глобальної економіки.

Ураховуючи це, можна стверджувати, що ефективність територіального поділу праці є очевидною. Перспективи, роль та можливості міжнародних економічних відносин, а також значення і співвідношення їх основних форм і напрямків відображають розвиток територіального поділу праці та перехід до його більш високих форм. Процес зростання спеціалізації та кооперації створює передумови для розвитку міжнародних економічних відносин.

Питання про місце України на світовому ринку та її роль у територіальному поділі праці важливе з багатьох причин. Враховуючи природні ресурси, науковий потенціал та підтримку держави, Україна має можливість зайняти важливе місце на світовому ринку, особливо у сільському господарстві та національній економіці.

Участь в інтеграційних угрупованнях, де не існують тарифних обмежень, може значно полегшити доступ України до світових ринків і збільшити її експортний потенціал. Важливо також розвивати та вдосконалювати технології у всіх сферах економіки, що дозволить країні стати конкурентоспроможнішою на міжнародній арені.

При цьому вирішення питання територіального поділу праці має велике значення для добробуту населення та вирішення спільних продовольчих проблем. Ефективна спеціалізація та участь в глобальних ланцюгах виробництва можуть сприяти підвищенню доходів населення та забезпеченню стабільного розвитку економіки.

Отже, для України важливо активно взяти участь у територіальному поділі праці, розвивати свої природні та наукові ресурси, підтримувати інновації та розвивати торговельні відносини з іншими країнами для досягнення успішного розвитку та підвищення добробуту населення.

В будь-якому випадку усі країни світу залучені до територіального поділу праці. Тому дослідження територіального поділу праці є одним з актуальних питань, як української економіки так і сучасної світової. На теперішньому шляху соціально-економічного розвитку Україна має близькі зовнішньоекономічні взаємозв'язки приблизно зі 100 країнами світу. В нинішній час Україна залучена в міжнародний поділ праці у 2-3 рази слабкіше, ніж провідні країни Заходу або нові індустріальні країни. Також можна сказати й по других показниках: по продуктивності праці США перевищує Україну майже в 10 разів; Німеччина, Велика Британія – у шість; Франція – у вісім. А по оплаті праці США перевищує Україну в 12 разів; Франція – в 9; Німеччина і Велика Британія – у 8 разів.

Для того щоб Україна активно приєдналася до міжнародного поділу праці, потрібно переглянути та перебудувати усі аспекти зовнішньоекономічного механізму країни. Це означає, що важливо провести комплексну оцінку місця та ролі національної економіки в контексті зовнішньоекономічних зв'язків.

Дуже обмежене включення України до міжнародного поділу праці не лише не відповідає її національним інтересам, але й суперечить їм, оскільки утримує країну від просування в розвитку світових продуктивних сил та провідних напрямків економічного прогресу. Недостатня інтеграція України у світові економічні структури також утримує її на периферії глобального економічного розвитку. Для найшвидшого включення України до світового економічного простору необхідно зміцнити свої позиції у територіальному та міжнародному

поділі праці на регіональному рівні, зокрема в Європейському Союзі та світі. Ці регіони є найбільшими ринками збуту для українського виробництва та основними постачальниками лісових, мінеральних, паливно-енергетичних та інших видів сировини. Для забезпечення широкомасштабного включення України до світового господарства та міжнародного співробітництва необхідно розробити ефективний механізм зовнішньоекономічних зв'язків. На сьогоднішній день в Україні такий механізм відсутній: недостатньо розвинена правова база та дуже нескоординована податкова, валютна, кредитна та митно-тарифна політика в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федоренко В.Г., Діденко О.М., Руженський М.М., Іткін О.Ф. Політична економія : підручник ; за наук. ред. В.Г. Федоренка. К. : Алерта, 2008. 487 с.
2. Віктор Базилевич, Віктор Попов, Катерина Базилевич, Надія Гражевська Економічна теорія. Політекономія : підручник ; за ред. В.Д. Базилевича. [6-е вид., доп.. і перероб.]. К. : Знання-Прес, 2007. 719 с.
3. Основи економічної теорії : [підручник / за ред. Ю.В. Ніколенка]. 3-є вид. К. : ЦУЛ, 2003. 540 с.
4. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С. Україна і світове господарство: взаємодія тисячоліть. Київ, 2002. 470 с.
5. Келічавий А.В. Політика протекціонізму як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки країни. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)
6. Рокоча В.В. Міжнародна економіка: навч. посібник. У 2-х кн. Кн.1.Міжнародна торгівля: теорія та політика. Рокоча В.В. К.: Таксон 2000. 320 с.
7. Голубишина Г.Ю. Методика дослідження кон'юнктури ринка і визначення напрямів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, можливостей розширення експорту та імпорту. Київ. 1996. 27 с.
8. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. / за ред. М. Ексмо, Київ. 2007. 960 с.
9. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини: навч. посібник / за ред. В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б Даниленко. Знання-Прес, 2000. 277 с.
10. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / за ред. Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський. Вид-во "Україна", 1997. 327 с.

- 11.Оганян Г.А., Паламарчук В.О., Румянцев А.П. Політична економія. Навч. посібник / заг. ред Г.А. Оганяна. МАУП, 2003. 520 с.
- 12.Ціммерманн Х. Підходи до “посилення сильних сторін” регіону в Україні. Підтримка розвитку підприємництва в регіонах. Німецько-український проект. (Київ, 22 вересня 2004 р.). Київ, 2004. С. 3
- 13.Губський Б. Євроатлантична інтеграція України. Логос, 2003. 328 с.
- 14.Булатов А.С., Рогатных Е.Б., Волков Р.Ф. Мировая экономика / за ред. А.С. Булатова. Юристъ, 1999. 734 с.
- 15.Стригін А.В. Світова економіка: навч. посібник. «Іспит», 2004. 512 с.
- 16.Аніловська Г.Я. Відкрита економіка: проблеми економічної безпеки. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 36–47.
- 17.Антоненко І. Відкрита економіка в умовах глобалізації суспільства. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12396/1/026_%D0%86ndikator%20oc%D1%96nki%20_158_166_704.pdf (дата звернення: 19.10.2023).
- 18.Кремень О. Відкритість економіки та напрями її оцінки. *Економічний простір*. 2009. № 31. С. 5–21.
- 19.Черепніна О.І. Взаємозумовленість трансформаційних процесів і розвитку світового господарств. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. №1(31). С. 92–99.
- 20.Поумер Маршалл. О степени открытости экономики. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12396/1/026_%D0%86ndikator%20oc%D1%96nki%20_158_166_704.pdf (дата звернення: 21.10.2023).
- 21.Шостак Л. Відкрита економіка. *Перспективи позиціювання України у світовій господарській системі*. 2009. № 7. С. 38–48.
- 22.Ramkishen S. Rajan. Capital Mobility. URL: https://www.academia.edu/11853906/INDICATORS_OF_UKRAINE_S_ECONOMY_OPENNESS_MEASURE (дата звернення: 22.10.2023).

- 23.Ладиченко К.І. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки. *Економічний простір*. 2015. № 95. С. 16–25.
- 24.Exports, FOB to Partner Countries. Imports, CIF to Partner Countries URL: <http://data.imf.org/20aspx?key=6101%203712>. (дата звернення: 22.10.2023)
- 25.Кучин С.П., О.П. Коваль, Н.С. Шабанова. Рівень участі України в міжнародному поділі праці. URL: http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/72013.doc.htm (дата звернення: 23.10.2023).
- 26.Динаміка валового внутрішнього продукту URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 25.10.2023).
- 27.Індекс відкритості ринку URL: <https://iccwbo.org/> (дата звернення: 25.10.2023).
- 28.Індекс економічної свободи URL:<https://www.heritage.org/index/explore> (дата звернення: 25.10.2023).
- 29.Журба А.В., Рисована М.В., Табачкова Н.А. Україна в міжнародному розподілі праці: стан, проблеми і перспективи. Збірник, 2018. с.8.
- 30.Рівень участі України в міжнародному поділі праці URL: <https://library.if.ua/book/69/5106.html> (дата звернення: 29.10.2023).
- 31.Мочерний С.В. Політекономія: Підручник. 2-ге вид. Вікар, 2005. 386 с.
- 32.Міжнародна економіка: Навчальний посібник / заг. ред. О.Г. Гупала. «Хай-Тек Прес», 2007. 368 с.
- 33.Проблеми участі України у міжнародному поділі праці URL: https://studwood.ru/1490040/ekonomika/problemi_uchasti_ukrayini_mizhnarodnomu_podili_pratsi (дата звернення: 30.10.2023).
- 34.Федоренко В.Г. Міжнародний поділ праці - матеріальна основа розвитку світового Господарства. Київ: Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. Київ, 2009. С. 11-15.
- 35.Чухно А.А., Єщенко П.С., Климко Г.Н. Основи економічної теорії / за ред. А.А. Чухна. Київ: Вища шк., 2001. 606 с.

36. Фомішин С.В. Україна в системі сучасного міжнародного поділу праці. Херсон: НТУ, 2008. 21 с.
37. Фомішин С.В. Сучасні тенденції розвитку форм міжнародного поділу праці в світовому господарстві: Львів 2009. 250 с.
38. Сахаров В.Є., Будкін В.С., Єрохін С.А. Міжнародна економіка: навч. посібник / за заг. ред. В.Є. Сахарова. 2-ге вид. Київ: Дім «Ін Юре», 2008. 432с.
39. Ваврищук В.В. Торговельна спеціалізація України: про що свідчать виявлені порівняльні переваги. Наукові записки Т. 56. 2006. С.32-36.
40. Радіонова І.Ф., Кравченко І.С., Радченко В.В. Загальна економіка / за ред. І.Ф. Радіонової. 4-те вид., Київ: "А.П.Н.", 2005. 210 с.
41. Рубан А. Про деякі питання і тенденції сучасної зовнішньої торгівлі України. *Економіка України*. 2012. Вип. 3. №7. С. 67-71.
42. Мазаракі А.А. та ін. Світовий ринок товарів та послуг: регіональна структура: навч. посібник. Київ: КДТЕУ, 1998. 168 с.
43. Місце України у міжнародному поділі праці URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1122/> (дата звернення: 02.11.2023).
44. Міжнародний географічний поділ праці URL: https://m.pidruchniki.com/12471013/geografiya/mizhnarodniy_geografichniy_podil_pratsi (дата звернення: 02.11.2023).
45. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. Київ: Либідь, 1996. С. 232-238.
46. Чинники визначення МПП в Японії URL: <https://history.vn.ua/pidruchniki/kobernik-geography-10-class-2018-standard-level/26.php> (дата звернення: 05.11.2023).
47. Топчієв О.В. Основи суспільної географії: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2001. 560 с.
48. Японія в системі МПП URL: <http://epi.cc.ua/yaponiya-sisteme-mejdunarodnogo-razdeleniya-22464.html> (дата звернення: 07.11.2023).
49. Хасбулатов Р.І. Світова економіка. Інса. 1994. С. 46.

50. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. Київ, 1996. 231 с.
51. Участь Німеччини у міжнародному поділі праці URL: <http://www.uaeconomic.com/ulens-1119-1.html> (дата звернення: 09.11.2023).
52. Німеччина - успішна країна URL: <https://www.dw.com/uk/> (дата звернення: 09.11.2023).
53. Німеччина в міжнародному поділі праці
URL: <http://catalog.fmb.ru/germany13.shtml> (дата звернення: 10.11.2023).
54. Миронова М.А. Маастрихтський договір. Українська дипломатична енциклопедія / за ред. Л.В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004. Т.2. 812 с.
55. Алтухова І.М. Міжнародна конкурентоспроможність регіональних господарських комплексів в процесі міжнародної економічної інтеграції. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2012. № 1. С. 40-49.
56. Федоренко В.Г., Діденко О.М., Руженський М.М., Іткін О.Ф. Політична економія / за ред. В.Г. Федоренка. Київ: Алерта, 2008. 487 с.
57. Козак Ю.Г. Логвінова, О.В. Захарченко, Є.В. Кравченко. Міжнародні економічні відносини: навч. посібник. Київ: Н.С.К.: Центр навчальної літератури, 2012. 330 с.
58. Копистира А.М. Азіатсько-тихоокеанське економічне співробітництво / за ред. Л.В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
59. Івлєва І.В.. Загальноєвропейське економічне співробітництво. /за ред. Л.В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004 Т.1. 760с.
60. Батрименко В. Міжнародний валютний фонд. Політична енциклопедія / за ред. Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. с.453
61. Дудченко М.А., Рубцова М.Ю.. Міжнародний банк реконструкції і розвитку / за ред. Л. В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. 812с.

62. Гуменюк Б.І. Європейський банк реконструкції та розвитку / за ред. Л. В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
63. Склепова А.В. Генеральна угода з тарифів і торгівлі / за ред. Л. В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004. Т.1.— 760 с.
64. Мартинов А.Ю. Світова організація торгівлі / за ред. В.А. Смолій Київ: НАН, 2012. Т. 9. С. 478.
65. Сфери спеціалізації в різних країнах світу URL: <http://finuni.ru/mezhdunarodnoe-razdelenie-truda/> (дата звернення: 15.11.2023).
66. Вашай Ю. В., Жемба А. Й. Міжнародні системи оцінки економічної безпеки держави: комплексні підходи. Проблеми економіки № 3 (45), 2020. С.4-10.
67. The structure of Financial Supervision Approaches and Challenges in a Global Marketplace. Group of Thirty. Washington, DC. 2008. 252 p. URL: http://group30.org/images/uploads/publications/G30_StructureFinancialSupervision2008.pdf (дата звернення: 17.11.2023).
68. The Macroeconomic Imbalance Procedure (MIP) introduced. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/The_Macroeconomic_Imbalance_Procedure_%28MIP%29_introduced#The_MIP_indicators Data extracted in October 2019. (дата звернення: 16.11.2023).
69. Андреев Б.Ф. Системний курс економічної теорії: Мікроекономіка, Макроекономіка. СПб: Видавничий дім «Бізнес-преса», 2005. 656 с.